

Sovon-Nieuws 1

27e jaargang
maart 2014

- Pontische Meeuw: de opmars van een uitdagende soort
  - 2014, het jaar van de Spreeuw: hoe kun je meetellen?
  - Purperreiger herpakt zich in 2013
  - Veel Zwarte Ibsissen in 2012 en 2013
  - Zevende jaar MUS: meer soorten in de min
  - Broedsucces in Constant Effort Sites
  - Beheer van “zomerganzen” in Utrecht
  - Atlasproject halverwege: Raaf voor het voetlicht
- En verder:
- Let op teken
  - Vogels volgen met een app
  - Slaapplaatsen-Olaf in de klei

'n Nieuwe Meerjarenvisie

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, over de vereniging en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Loes van den Bremer, Albert de Jong & Peter Eekelder. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-. Sovon-leden ontvangen vier maal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 27,50). Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres Sovon.

Bestuur

Voorzitter Roelof ten Doesschate

Secretaris Ricardo van Dijk

Penningmeester Dennis Meeuwissen

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Susan Kaak en Marcel Visser

E-mail: bestuur@Sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.
Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@Sovon.nl

Homepage: www.Sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Kijk op www.Sovon.nl onder bij Over Sovon voor uw ledenraadsleden. E-mail: ledenraad@Sovon.nl

Directeur

Theo Verstrael

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van EZ en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: van Mameren Repro b.v.

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:
Turkse Tortel (Peter Eekelder)

Foto's omslag:
Purperreiger (Hans Gebuis)
Olaf Klaassen (Rob Butier)

We leven in een dynamische wereld, zoals u vast was opgevallen. De razendsnelle opkomst van sociale media, op en neer gaande discussies over bestuurlijk Nederland (willen we nou wel of geen provincies?), een aanhoudende financiële én economische crisis, klimaatverandering, Nederland als aardbevingsgebied, feminisering in de SGP, de mobiele telefoon als nieuwe computer, noemt u maar op. Te midden van die veranderingen zoekt Sovon naar de mogelijkheden om haar motto "Vogels tellen, vogels kennen, kennis delen" vorm te geven. Dat is best goed gelukt als we de geschiedenis van de afgelopen 40 jaar beschouwen, en daar gaan we dus mee door.

Maar hoe dan?

Om die vraag te beantwoorden stelt Sovon eens per vier jaar een Meerjarenvisie op waarin de positie van Sovon, de missie en niche, de sterke en zwakke kanten belichten en analyseren in relatie tot wat zich in de samenleving afspeelt. Op basis van de lessen die we daaruit leren, ontwikkelen we nieuwe plannen voor de komende vier jaar. Die plannen worden gedeeld met de medewerkers, met bestuur, Wetenschappelijke Begeleidings Commissie en Ledenraad en met enkele externe partners waarmee Sovon intensief samenwerkt. Hun commentaar en aanvullingen vinden de weg naar de definitieve versie van de Meerjarenvisie, waarvan de laatste in januari door het bestuur is vastgesteld.

Wat willen we gaan doen de komende jaren? In ieder geval gaan we door met onze meetnetten die we waar mogelijk verder willen uitbouwen, vooral waar het gaat om reproductie en overleving. De atlas is uiteraard een speerpunt die moet leiden tot nieuwe kennis over verspreiding van alle soorten en de factoren die daarbij belangrijk zijn. Voor de waarnemers willen we de toepassing stimuleren van gebruiksvriendelijke applicaties voor mobiele telefoons en tablets, waarmee je niet alleen waarnemingen doorgeeft, maar ook meteen resultaten terugkrijgt. Daarnaast zetten we onverminderd in op het proberen te verklaren van trends en verspreiding, zowel nationaal als internationaal. Nieuwe telprojecten, waaronder een jaarrond tuintelling, zullen hopelijk leiden tot meer nieuwe tellers uit alle lagen van de bevolking; we mikken daarbij zowel op de 50+ ers als op het aanstormend jong vogeltalent. We zoeken samenwerking met allerlei partners die aan de realisatie van onze visie kunnen en willen bijdragen. Nog meer in beeld komen via de (sociale!) media, de website en bij u in de regio ondersteunt ons streven om meer mensen te betrekken bij ons werk en hen zo kennis te laten maken met de nog altijd grote vogelrijkdom van ons land.

De dynamiek van de huidige tijd is een continue uitdaging voor een organisatie als de onze die immers afhankelijk is van projectfinanciering. Er zijn nog veel inhoudelijke vragen over de ontwikkelingen binnen de Nederlandse vogelpopulaties. Sovon kan dankzij uw tellingen actief meedenken over de juiste vragen en bijdragen aan het zoeken naar de antwoorden. Ik hoop dat u en vele anderen met ons die uitdaging willen aangaan; op weg naar 50 jaar Sovon!

● *Theo Verstrael*

Agenda 2014

Jaar van de Spreeuw

April

- (5) slaapplaatstelling Scholekster, Kemphaan, Grutto (12) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (19) steekproeftelling en telling Brand- en Rotgans Wadden

Mei

- (3) telling Brand- en Rotgans Wadden, Sovon Jongeredag (17) watervogeltelling monitoringgebieden, integrale telling Wadden, en telling Brand- en Rotgans
- (17-25) Nationale Vogelweek (30/31) simultaantelling Kwartelkoningen

Juni

- (1/2) slaapplaatstelling Grutto, simultaantelling Kwartelkoningen (14) watervogeltelling monitoringgebieden & steekproeftelling Wadden (20/21) simultaantelling Kwartelkoningen

Juli

- (13) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden

Pontische Meeuw: de opmars van een uitdagende soort

Foto boven: Pontische Meeuwen (eerste kalenderjaar) boven de Noordzee voor Texel, 19 oktober 2013. Foto: Albert de Jong

Foto onder: Pontische Meeuw (adult) met op de achtergrond een adulte Zilvermeeuw, vuilnisbelt Barneveld, 27 januari 2014. Foto: Albert de Jong

Nog geen 20 jaar geleden hadden de meeste waarnemers nog nooit gehoord van de Pontische Meeuw. Vanaf eind jaren negentig nam de kennis over deze soort sterk toe en daarmee ook het aantal waarnemingen. De gegevensreeks vanaf 1999 laat enkele interessante ontwikkelingen zien.

In de winter van 1995/1996 werden de eerste Pontische Meeuwen, toen nog 'Pontische Geelpootmeeuwen' genoemd en beschouwd als ondersoort, gedetermineerd nabij Enschede. In de daaropvolgende winters zagen waarnemers steeds vaker exemplaren in Twente en langs de Limburgse Maas. Tegenwoordig is de Pontische Meeuw een schaarse verschijning in Nederland. Over de herkenning van deze lastige soort is de laatste jaren veel geschreven. Via www.sovon.nl/soort/5925 is meer informatie te vinden.

Opmars vanuit het zuidoosten

Het broedareaal van de Pontische Meeuw is de laatste 100 jaar sterk uitgebreid naar het noordwesten. Oorspronkelijk broedde de soort in Zuidoost-Europa en Centraal-Azië, met name op de steppe en op zandige oevers van grote (kust)meren. Vanaf de jaren zestig namen de aantallen in Oekraïne sterk toe en aan het einde van de jaren tachtig vestigden de eerste broedvogels zich in Polen. Daar groeide de populatie vanaf 1990 sterk, in verschillende kolonies zelfs exponentieel (figuur 1). Deze toename werd vooral veroorzaakt door immigratie van vogels vanuit Oekraïne. In 2011 broedden er al ruim 1500 paren in Polen. In verschillende kolonies verdringen de grotere Pontische Meeuwen de Zilvermeeuwen.

Dezelfde ontwikkeling is inmiddels ook gaande in Duitsland, waar het aantal broedparen medio 2013 wordt geschat op ongeveer 300 (Ronald Klein). De belangrijkste kolonie bevindt zich in de Gräbendorfer See in Brandenburg. Sinds 2012 is de Pontische Meeuw ook een Nederlandse broedvogel; een mengpaar van een mannetje met een vrouwtje Zilvermeeuw bracht in 2012 en 2013 met succes jongen groot op een stuwcomplex in de Nederrijn nabij Amerongen (PieterGeert Gelderbom).

Databases en trend

Tot 1998 werden waarnemingen beoordeeld door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA). Uit de periode 1988-97 werden in totaal 49 vogels aanvaard, verdeeld over 32 waarnemingen. Vanaf 1998 wordt de soort gevolgd in het Bijzondere Soorten Project – niet broedvogels (BSP). De gegevens uit het BSP en de database van Waarneming.nl leveren tot en met 2013 samen ruim 16.000 waarnemingen op. Het aantal waarnemingen is de laatste jaren sterk toegenomen. Steeds meer waarnemers bezoeken goede meeuwenlocaties, zoals vuilnisbelten en zeedijken. Daarnaast verspreidde de kennis over de soort zich via onder andere Gull-research.

org en Waarneming.nl onder een groeiende groep waarnemers.

De toename van de Pontische Meeuw is dan ook voor een deel een waarnemers-effect. Daarom is het niet mogelijk om een betrouwbare trend te produceren. Zo kenden de winters van 1999 t/m 2002 flinke uitschieters als gevolg van hoge aantallen in Zuid-Limburg. In de jaren daarna liep afname in Zuid-Limburg in de pas met toename in de rest van Nederland, waardoor de totale aantallen gelijk bleven. Vanaf de winter van 2005/06 is er een opmerkelijk forse toename, die ongetwijfeld voor een deel te danken is aan de populatiegroei in Oost-Europa. De algehele toename is dus een combinatie van meer kennis, meer ingevoerde waarnemingen (vooral Waarneming.nl) en de sterke toename in Europa.

Herkomst en verblijf

Van 92 geringde vogels die in Nederland zijn afgelezen, was twee derde afkomstig uit Polen (Theo Muusse). De rest was kwam uit Oekraïne, Duitsland en Litouwen. Verder zijn er meldingen van vogels die elders in Europa, maar niet in broedkolonies, geringd zijn. Omdat de ringinspanning per broedgebied varieert, is het moeilijk om te zeggen waar de meeste Pontische Meeuwen vandaan komen.

Sommige individuen blijken door heel Nederland te zwerven, zoals 'geel PDHN'. In augustus 2010 werd de eerste kalenderjaar vogel in de Eemshaven gezien. Halverwege oktober dook hij in Den Haag op, eind november op de zeedijk van Westkapelle. Andere vogels kiezen ervoor om maandenlang bij eenzelfde voedselbron te blijven; 'geel PKZP' uit Polen werd in het najaar van 2012 bijna drie maanden lang gezien op de vuilnisbelts van Oss. Tenminste 12 vogels keerden in één of meerdere winters terug om in Nederland te overwinteren. In veel gevallen op dezelfde locatie.

Verspreiding

In de eerste jaren van de onderzochte periode bleven de waarnemingen vrijwel beperkt

tot het oostelijke rivierengebied, de Maas in Limburg, de vuilstortplaats van Wijster en de kuststrook. In de tweede helft van de periode waren het overige rivierengebied en de Randmeren aan de beurt. Inmiddels is de hele kuststrook bezet, inclusief de Waddeneilanden. Op zee worden tijdens zeevogeltellingen en pelagische tochten ook Pontische Meeuwen waargenomen. Ze foerageren er tussen andere grote meeuwen op visafval.

In de loop van de jaren werden verschillende goede meeuwenlocaties in het binnenland 'ontdekt', die vervolgens regelmatig bezocht werden door waarnemers. De vuilnisbelten van Barneveld en Oss, maar ook de Hoornse plas bij Groningen en de Hollandse IJssel bij Gouda, zijn bekende voorbeelden. De verspreiding van Pontische Meeuwen gaat duidelijk samen op met de toegenomen aandacht van meer waarnemers. Oorspronkelijk lag het zwaartepunt van de waarnemingen in Limburg, maar inmiddels is de verspreiding diffuser. Toch zijn er nog steeds gebieden waaruit, ondanks scherpe waarnemers, weinig meldingen komen, zoals de Kempen en de westkust van Friesland.

Seizoenspatroon en leeftijdsverdeling

In de laatste week van juli arriveren eerste kalenderjaar vogels in ons land. Dit zijn vogels die meteen na het uitvliegen naar het noordwesten zijn gezworven. Figuur 3 laat zien dat hun aantallen toenemen tot en met de eerste week van november en daarna ongeveer gelijk blijven. Later in de winter, in januari tot en met maart, zijn deze vogels in hun tweede kalenderjaar en bereikt deze categorie de hoogste aantallen. Van alle Pontische Meeuwen in de maanden maart en april is meer dan de helft in zijn tweede kalenderjaar.

De aankomst van de adulte vogels verloopt meer verspreid. Vanaf eind juli nemen de aantallen in het binnenland geleidelijk toe. Vanaf september verschijnen ze langs de kust, pas vanaf oktober nemen adulte vogels in heel Nederland duidelijk toe. Dit patroon komt overeen met het seizoenspatroon in Groot-Brittannië (*Bird Atlas 2007-11*).

Van begin december tot en met halverwege februari betreft meer dan de helft van alle waargenomen Pontische Meeuwen een adult. In deze periode is de soort ook het meest algemeen in ons land. Dit in tegenstelling tot de Geelpootmeeuw, die het meest algemeen is in de nazomer: juli tot en met september. De Geelpootmeeuw

wordt eveneens pas vrij recent als soort beschouwd en staat sindsdien ook in de belangstelling.

Vanaf eind maart vertrekken vrijwel alle adulte Pontische Meeuwen richting de broedgebieden. Een adult is in de maanden mei, juni en juli een erg schaarse verschijning. De verhouding van de verschillende leeftijden bleef in de onderzochte periode opmerkelijk gelijk: het merendeel van de vogels is eerste kalenderjaar/begin tweede kalenderjaar of adult.

Deze twee kleden zijn het gemakkelijkst te herkennen en dat beïnvloedt de figuur. En adulte Pontische Meeuwen leven over het algemeen lang en hebben hoogstwaarschijnlijk een groter aandeel in de totale populatie ten opzichte van onvolwassen vogels.

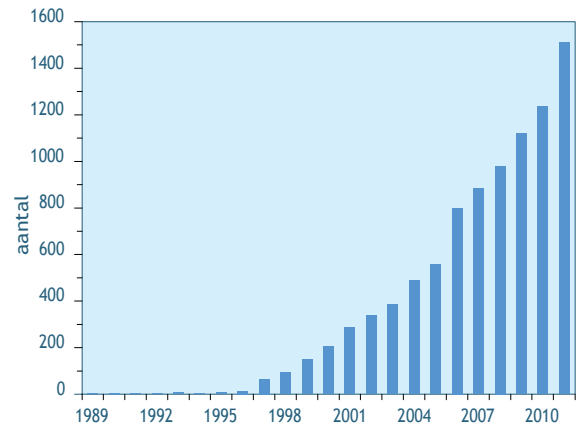
Nieuwe uitdagingen

De toegenomen kennis over Pontische Meeuwen is ongetwijfeld van invloed op de hoeveelheid waarnemingen in de databases. Maar dit verklaart slechts voor een deel de positieve ontwikkeling in Nederland. Het is aannemelijk dat de snelle uitbreiding van het broedareal ervoor zorgt dat er steeds meer vogels naar Nederland komen. In kolonies in Duitsland, Polen en Wit-Rusland hybridiseert de soort met Zilvermeeuwen en Geelpootmeeuwen. Dit hybrideprobleem blijft hier verder buiten beschouwing. Maar het is wel een nieuwe uitdaging waarmee waarnemers rekening moeten houden.

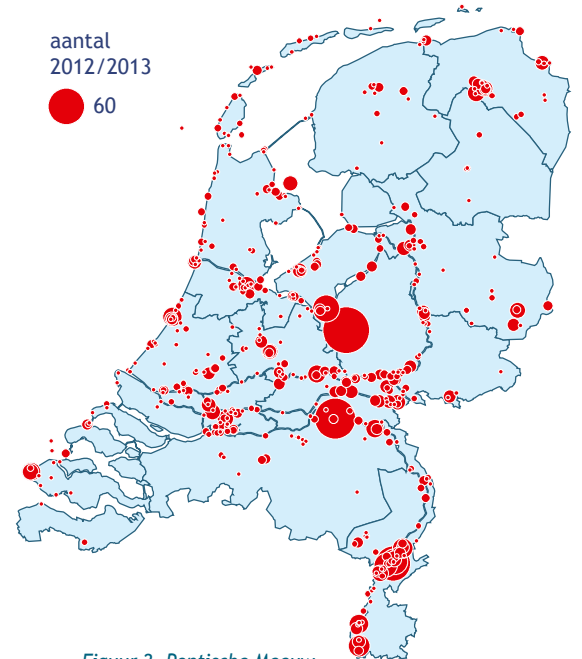
Hoeveel Pontische Meeuwen er tegenwoordig precies in Nederland verblijven, is moeilijk in te schatten op basis van losse waarnemingen. Het gaat 's winters in ieder geval om honderden vogels. Tijdens acht winterexcursies in de laatste vier winters naar de vuilnisbelten van Barneveld werd er gemiddeld één Pontische Meeuw per 56 Zilvermeeuwen gezien (eigen waarnemingen). De Pontische Meeuw is daarmee nog geen algemene soort, maar wel een regelmatige verschijning en bovendien een die naar verwachting steeds vaker gezien zal worden. De verzameling van losse waarnemingen roept ook op tot gericht onderzoek: bijvoorbeeld, wat is de precieze verblijfsduur van individuen en gaat de soort zich uitbreiden als broedvogel?

> sovon.nl/bsp

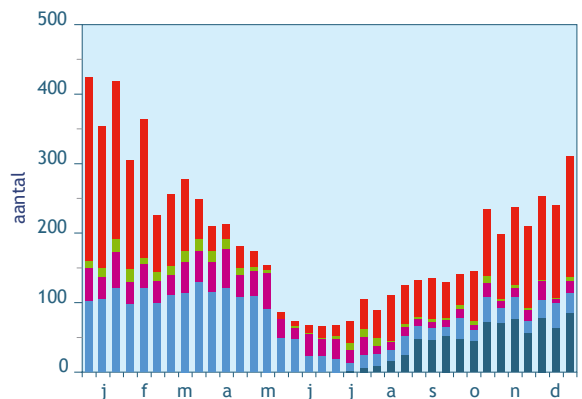
● **Albert de Jong & Erik van Winden**

Figuur 1. Pontische Meeuw. Aantal broedparen in Polen (Gregorz Neubauer).

Figuur 2. Pontische Meeuw. Verspreiding juli 2012 - juni 2013. Som van maximum aantal vogels per maand per locatie.

Figuur 3. Pontische Meeuw. Som van de leeftijdsverdeling per decade in de periode 1999-2013. Kj betekent kalenderjaar.

2014, het jaar van de Spreeuw: hoe kun je meetellen?

Vogelbescherming Nederland en Sovon hebben het jaar 2014 uitgeroepen tot het Jaar van de Spreeuw. Om meer kennis te verzamelen over en bekendheid te geven aan deze soort worden er verspreid over het jaar drie gerichte telactiviteiten georganiseerd. Een eerste overzicht.

Al behoort de Spreeuw tot de meest algemene vogels ter wereld, in Nederland neemt de soort als broedvogel al sinds de jaren tachtig sterk in aantal af. Ook in omliggende landen zien we een achteruitgang. Voor zover bekend nam de populatie Spreeuwen vanaf de 19e eeuw tot ver in de vorige eeuw vrijwel voortdurend toe, mede dankzij bosuitbreiding, verstedelijking en de 'verparking' van het Nederlandse landschap. We weten nog maar weinig over de oorzaken die aan de huidige achteruitgang ten grondslag liggen.

Uit ringonderzoek weten we dat de jaarlijkse sterfte van Spreeuwen de afgelopen decennia is toegenomen, vooral van jonge vogels in de eerste periode na uitvliegen. Maar of tegelijkertijd ook het broedsucces is afgenomen, en in hoeverre er verschillen zijn tussen stedelijke en landelijke gebieden, weten we niet. Hoog tijd dus om daar beter naar te gaan kijken. Over de verspreiding van slaapplekken, en de aantallen Spreeuwen die daarvan gebruik maken, weten we misschien nog wel minder. Ook daarin willen we verandering brengen.

Nestonderzoek

We streven in het Jaar van de Spreeuw naar een forse uitbreiding van de steekproef aan nestgegevens, zoals we die jaarlijks binnen het Meetnet Nestkaarten verzamelen. In samenwerking met o.a. werkgroep NESTKAST en STONE roepen we iedereen op om nesten van Spreeuwen op te sporen en de inhoud te controleren. Dat is natuurlijk het makkelijkst bij broedsels in nestkasten. Liefst controleer je het nest een keer als er jongen aanwezig zijn (let op voerende oudervogels) en een keer als de jongen (zouden moeten) zijn uitgevlogen. Dat laatste om vast te stellen of het nest gelukt of mislukt is, en of er eventueel dode jongen of eieren zijn achtergebleven. Kijk ook of er nog een tweede broedsel in hetzelfde nest wordt grootgebracht. Wees echter terughoudend met het controleren van nesten in de eifase, dan zijn Spreeuwen namelijk gevoelig voor verstoring. Zorg dat je vooraf beschikt over een registratiebewijs van Sovon (aanvragen via een mail aan nestkaart@sovon.nl), want anders is het zoeken en controleren van nesten niet bij wet toegestaan. Het doorgeven van de verzamelde nestgegevens wordt met ingang van dit

voorjaar veel eenvoudiger, omdat we het nieuwe online invoerprogramma Nestkaart Light introduceren (zie elders dit nummer). Weet u een 'kolonie' Spreeuwen in nestkasten die niet gecontroleerd wordt, neem dan a.u.b. contact op met Frank Majoor (frank.majoor@sovon.nl). Misschien kunnen de nesten dan door iemand van Sovon worden gecontroleerd.

Daarnaast stelt Vogelbescherming samen met Vivara 100 nestkasten met analoge camera's ter beschikking om nesten 'op afstand' te kunnen volgen. Geïnteresseerden konden zich daarvoor inschrijven. Dat heeft onverwacht veel respons opgeleverd (260 aanmeldingen), waardoor we helaas veel mensen moesten teleurstellen. We hebben bij de selectie rekening gehouden met een goede spreiding over het land en over habitats (stedelijk versus landelijk). Daarnaast hebben we voorrang gegeven aan adressen waar al Spreeuwen in de buurt nestelden, om de succeskans op vestiging in de nestkast zo groot mogelijk te maken. We vragen deelnemers om in de periode 15 maart t/m 1 juli minimaal twee maal per week de beelden in de nestkast te bekijken, de gegevens te noteren en uiterlijk aan het einde van het broedseizoen aan ons door te geven.

Uitzwermende zomergroepen

Spreeuwen staan erom bekend dat ze behoorlijk synchroon broeden, wat zich onder andere uit in het plotseling verschijnen van grote groepen uitgevlogen jongen. In de loop van mei bevolken ze massaal met hun ouders de graslanden op zoek naar voedsel.

Om meer inzicht te krijgen in het aandeel jongen in deze groepen, en regionale verschillen daarin, organiseren we in de periode 1 mei-15 augustus tellingen van foeragerende groepen. Dat houden we zo simpel mogelijk: een waarnemer telt zo veel groepen als hij of zij wil en geeft van elke groep enkel de datum en locatie door, en het aantal volwassen en jonge vogels. Om herkenning van jonge en volwassen Spreeuwen te vergemakkelijken, stellen we een duidelijke herkenningkaart beschikbaar.

Als een dergelijke telling in de toekomst wordt herhaald, komen ook veranderingen in jongen-percentages aan het licht, en daarmee trends in broedsucces en jongen-

Fotowedstrijd

Spreeuwenwolken vormen een prachtig onderwerp voor foto's en video's. Reden om dit jaar een wedstrijd te organiseren. Hiervoor zal Vogelbescherming het voortouw nemen.

Lezingen

We krijgen veel aanvragen voor lezingen, waaraan we helaas niet altijd kunnen voldoen. In plaats daarvan hebben we een presentatie gemaakt, die Vogelwerkgroepen en andere geïnteresseerden zelf kunnen downloaden.

Met een eveneens te downloaden handout, beschik je over voldoende informatie om een informatief en wervend verhaal te houden voor een groep mensen.

Ook kun je als vogelwerkgroep de fantastische film Spreeuwenwerk lenen.

Zie www.jaarvandespreeuw.nl voor meer informatie. De leentermijn is maximaal 3 weken.

overleving kort na het uitvliegen. Bovendien is er in de jaren zeventig ook al eens zo'n telling uitgevoerd.

Om de telresultaten door te geven, zorgt Sovon voor een 'Spreeuwenapp' die de registratie van uitzwermende groepen vergemakkelijkt. Zodra de app beschikbaar is, melden we dit op de website. Online doorgeven via de website is natuurlijk ook mogelijk.

Slaapplaatsstellingen

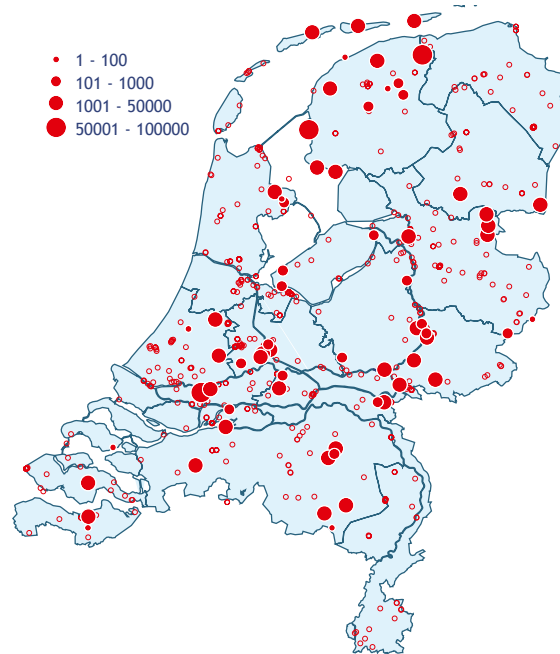
De Spreeuw maakt gebruik van gezamenlijke slaapplaatsen, waar zich meer dan 100.000 vogels kunnen verzamelen. Een spectaculair natuurfenomeen, waarmee we ook het grote publiek hopen te bereiken. Deze slaapplaatsen liggen zowel in afgelegen natuurgebieden als middenin de stad. Ons beeld van de ligging van die slaapplaatsen is echter zeer onvolledig, omdat er

nooit landelijke tellingen zijn geweest. Zo'n overzicht willen we in het Jaar van de Spreeuw realiseren.

Daarnaast willen we weten welke aantallen er op de slaapplaatsen samenkomen, wat de fluctuaties in die aantallen zijn en in welke habitats de slaapplaatsen zijn gelegen.

Voordat de tellingen van start gaan, willen we zo volledig mogelijk alle slaapplaatsen in kaart hebben gebracht. Via de invoermodule 'Slaapplaatsen' op de website kunnen de locaties het hele jaar worden doorgegeven. In zomer en najaar zijn er vervolgens twee telmomenten: de hele maand juli en de laatste week van oktober (weekend van 25 oktober), wanneer de aantallen op slaapplaatsen groot zijn als gevolg van zomer- respectievelijk trekconcentraties.

Het doorgeven van locaties van slaapplaatsen is eenvoudig, het tellen van de aantallen kan extreem moeilijk zijn. Om die reden willen we een innovatieve telmethode gaan uitproberen, gebruikmakend van foto's van spreeuwenwolken boven de slaapplaatsen. Tijdens het Jaar van de Spreeuw willen we testen of deze hulpmiddelen (die o.a. gebruik maken van pixelherkenning) bruikbaar zijn bij de aantalsbepaling van grote groepen vogels. Iets wat we

Figuur 1. Spreeuwenslaapplaatsen in 2000 t/m 2013.

Weergegeven is het gemiddelde per 5x5 atlasblok.

Open rondjes zijn slaapplaatsen zonder tellingen.

Bron: Meetnet Slaapplaatsen Sovon / www.waarneming.nl.

in de toekomst wellicht ook voor andere tellingen kunnen inzetten.

Heb je vragen of wil je meer achtergrondinformatie, ga dan naar www.jaarvandespreeuw.nl. Deze site zal gedurende het jaar regelmatig worden bijgewerkt en voorzien van activiteiten, nieuws, wetenswaardigheden en voorlopige resultaten.

> jaarvandespreeuw.nl

● Laurien Holtjer

Nieuwe trekroute Kraanvogels?

Hoewel Kraanvogels bekend staan als traditioneel, deinzen ze er niet voor terug om nieuwe rustgebieden in gebruik te nemen en hun trekstrategie aan te passen. Dat merken we in Nederland sinds er grote aantallen in het najaar een tussenstop maken in de Diepholzer Moorniederung, ten noorden van Osnabrück in Duitsland. Met een beetje geluk passeren ook aan de Nederlandse oostgrens tegenwoordig in voor- en najaar duizenden Kraanvogels. De trektelposten zagen er in 2013 zelfs ruim 64.000, zo is in het onlangs verschenen jaaroverzicht van trektellen.nl te lezen.

Duitse collega's van het Dachverband Deutscher Avifaunisten (DDA) kwamen dit najaar nog een ander interessant patroon op het spoor: er blijken grote aantallen Kraanvogels vanuit Hongarije naar Frankrijk te trekken. Deze trek vond sterk geïnteresseerde plaatsen op de overgang van oktober en november (afwijkend van de trek in Noord-Duitsland en onze omgeving) en werd tegelijkertijd in Beieren, Oostenrijk, Zwitserland en Italië opgemerkt. Normaal gesproken behoren de Hongaarse Kraanvogels eerder tot een oostelijke trekroute, met pleisterplaatsen op de Balkan, in het Midden-Oosten en Noordoost-Afrika. De analyse werd mogelijk door het samenvoegen van de "ornitho" portalen die in deze landen actief zijn en een eenvoudige uitwisseling van gegevens mogelijk maken. Een artikel met meer details is op te halen via de link:

> dda-web.de/downloads/textst/publications/falke/61/koenig_et_al_herbst2013.pdf

● Kees Koffijberg

Kraanvogels, Radegast,
Duitsland, 31 augustus 2013.
Foto: Koos Dansen

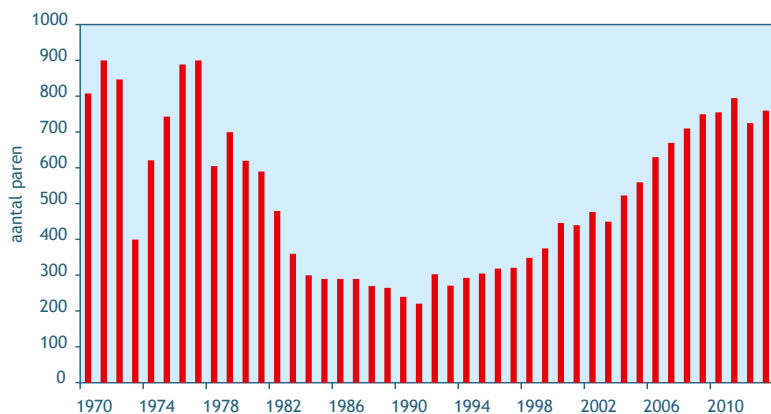

Purperreiger,
29 juni 2010.
Hans Gebuis

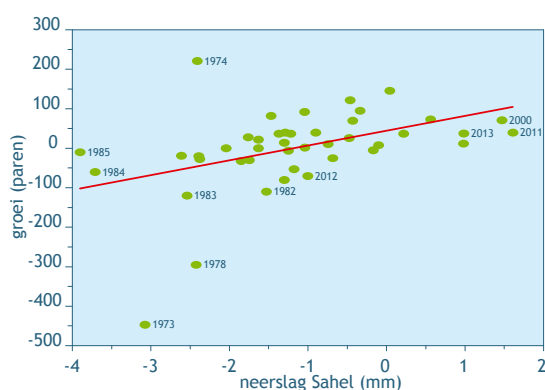

Aantallen Purperreigers in 2012 en 2013

Purperreigers zijn zeer afhankelijk van de Sahel, waar alleen al in de bin-dendelta van de Niger tienduizenden overwinteren (Zwarts *et al.* 2009, *Living on the Edge*). Oplevingen en inzinkingen van de Nederlandse broedpopulatie, die jaarlijks zeer goed onderzocht wordt door Henk van der Kooij en zijn team, houden direct verband te houden met de neerslagcijfers in de Sahel. De langjarige droogte in dit deel van Afrika in de jaren tachtig staat velen van ons nog helder voor ogen. De Nederlandse Purperreigers betaalden destijds een zware tol (figuur 1).

Figuur 1. Populatieontwikkeling van de Purperreiger (aantal paren) vanaf 1970.

Figuur 2. Ontwikkeling van de Nederlandse broedpopulatie in relatie tot afwijking in gemiddelde neerslag in de Sahel voorafgaand aan het broedseizoen.

Dertig jaar later laten de recente jaren 2012 en 2013 uiteenlopende resultaten zien.

De tegenvallende resultaten van de 28 getelde kolonies in het broedseizoen van 2012 volgden op een overwintering van de reigers in een relatief droge Sahel.

In 21 kolonies viel het aantal paren terug, soms fors zoals in het Naardermeer (60 paren in 2012, een verlies van 16 paren), de Breukeleveense Plassen (38, -15), Kinderdijk (90, -31) en vooral de Nieuwkoopse Plassen (121, -53). Het enige lichtpuntje was te vinden in de Zouweboezem (149, +21). In totaal viel de Nederlandse stand terug met bijna 10% naar 700-750 paren.

Eind augustus vertrok de hoofdmacht weer naar Afrika getuige o.a. 333 overtrekkende exemplaren op 31 augustus langs de telpost in de Dordtse Biesbosch (www.trek-tellen.nl). De overwinteringsomstandigheden in de Sahel bleken een stuk gunstiger dan een jaar eerder.

Tijdens het regenseizoen, dat doorgaans

loopt van juni tot in oktober, viel relatief veel neerslag. De verwachting was dan ook dat de populatie zou opveren.

In 2013 werden 29 kolonies geteld, één meer dan een jaar terug. Deze nieuwe kolonie werd bij IJsselstein ontdekt. De vermoedens van een positieve wending werden bewaarheid; de populatie nam met enige tientallen paren toe en loopt weer in de pas met de resultaten van vóór 2012. Met name kolonies die het een jaar eerder slecht deden, boekten nu goede resultaten, zoals de Nieuwkoopse Plassen (141 paren, +20). Verheugend waren ook de berichten uit de Breukeleveense Plassen (52, +14), Kinderdijk (120, +30) en Arkel (23, +13). Helaas bleef het in het Naardermeer slecht gaan (49, -11). Landelijk nam de stand in 2013 met zo'n 5% toe naar 750-775 paren.

Figuur 2 brengt het verband tussen neerslagcijfers in de Sahel en populatieveranderingen in Nederland in beeld. Daarmee is echter niet gezegd dat er geen andere belangrijke factoren effect hebben op de aantallen. Denk bijvoorbeeld aan voedselaanbod in het broedgebied, rust in en rondom de kolonies, of slechte weersomstandigheden en vervolging tijdens de trek.

> sovon.nl/kolonievogels

● Joost van Bruggen

Let op teken!

Door het zachte weer van afgelopen winter zullen teken dit voorjaar waarschijnlijk vroeg actief worden. Zoals bekend is het dan oppassen geblazen voor mensen die veel in de natuur zijn, zoals vogelaars. Want een besmetting met lyme (of een andere door teken overgebrachte ziekte) kan tot veel ellende leiden.

Inmiddels is er onderzoek gedaan naar het effect van tekenwerende middelen op de kleding. Het gebruik van DEET spray en lotion plus permethrinekleding leidt tot minder tekenbeten, maar het is onbekend of er negatieve gezondheids-

effecten bij langdurig gebruik zijn. Kijk voor meer informatie op informatieve websites als www.lymevereniging.nl, www.tekenradar.nl of www.sovon.nl/preventie

Van links naar rechts de larve, nimf, mannetje en het vrouwtje van de schapenteek (foto: Fedor Gassner)

Landelijke Dag 2014

Voor het eerst weer in de Reehorst in Ede, was de Landelijke Dag 2013 met ruim 2500 bezoekers een groot succes. Vooral in de ochtend was het even wennen, maar mede door de oranje hulpbrigade vonden de mensen toch al snel wat ze zochten.

Ook in 2014 biedt de Landelijke Dag een platform om elkaar te ontmoeten, kennis en ervaring uit te wisselen en nieuwe mensen te betrekken bij het onderzoek naar vogels. En, wederom in de Reehorst.

Dus zet maar vast in je agenda: 29 november 2014 vanaf 9.30, de Reehorst, Ede.

Veel Zwarte Ibissen in 2012 en 2013

In 2012 verscheen in Limosa een artikel over Zwarte Ibissen in 1867-2011. Inmiddels zijn we twee jaren verder en is het al tijd voor een update nadat in 2012-13 'overal' Zwarte Ibissen opdoken.

Hieronder worden 2012 en 2013 vergeleken met de periode tot en met 2011, gebaseerd op gegevens vanuit Waarneming.nl, Trektellen.nl, Dutch Bird Alerts en het Bijzondere Soorten Project -niet broedvogels (Sovon). Het Limosa-artikel is als pdf te lezen op www.sovon.nl/nl/content/zwarte-ibissen-nederland-merken-we-iets-van-de-toename-zuid-europa.

Bijna broedvogel in 2012

De eerste twee waarnemingen in 2012 kwamen uit het weekend van de midwintertelling (Hilversum NH, Lek bij Nieuwegein Ut, zie ook figuur 1). Op 13 april dook weer een vogel op (Oostvaardersplassen), wat het begin was van een bijzonder jaar. In enkele gebieden werden duo's of trio's gezien, zoals Vliegveld Valkenburg ZH (2, waarbij één met niet afgelezen witte kleurring op 30 april), Polder IJdoorn, Waterland NH (2 op 6 mei), Lepelaarplassen/Oostvaardersplassen (max. 3 van 7 mei – 30 juni), Lauwersmeer (3 op 8 mei), Hilversum (2 overvliegend op 23 mei), Terneuzen (2 op 23 mei), Volgermeerpolder, Waterland (2 van 28 mei - 3 juni) en Paterswoldse Meer Gr (2 overvliegend op 12 juni). De meest opvallende waarnemingen kwamen uit de Westerbroekstermadepolder Gr. Hier pleisterden van 27 mei tot 10 september maximaal 4 Zwarte Ibissen, waarbij een tweetal als paar optrok. Op 20 juli bood de ene vogel de ander takken aan die op een eilandje werden neergelegd. Beide vogels baltten en verjoegen een derde Zwarte Ibis (G. Meeuwissen). Vervolgwaarnemingen wijzend op een broedpoging ontbraken echter. Zwarte Ibis als broedvogel in Nederland: het leek tien jaar geleden nog 'onmogelijk' maar valt inmiddels niet uit te sluiten gezien de sterke populatiegroei in Spanje en Zuid-Frankrijk (met in 2011 ook een vestiging in West-Frankrijk) en de toenemende aantallen in ons land.

Records sneuvelen in 2013

In 2013 waren Zwarte Ibissen lange tijd zeldzaam. Tot en met juli ging het slechts om 5 solitaire vogels, waaronder één vanuit een taxiënd vliegtuig op Schiphol (20 juni). Groepjes van 4 en 5 overvliegende vogels op 5 augustus (Tilburg) resp. 25 augustus (Terschelling) waren de opmaat tot het beste najaar ooit, met op 25 september de waarschijnlijk grootste groep ooit in ons land (record was 'minimaal 14' in oktober-november 1932 bij Weert Lb). Op een geïnundeerd bollenperceel nabij Petten NH was in de namiddag een groep van maar liefst 24 (ongeringde) vogels kort aanwezig om

vervolgens in noordelijke richting weg te vliegen. De volgende ochtend werden er 23 gezien vliegend boven Texel. Een dag later (27 september) vlogen er in de ochtend 11 naar het noordoosten over Hilvanebeek NB en even later landde zeer waarschijnlijk dezelfde groep 20 km verderop nabij Tilburg. Twee vogels bleken geringd.

Na deze spectaculaire waarnemingen doken op allerlei plekken in het land Zwarte Ibissen op, vooral in het (noord)westen en midden van het land (figuur 2). Fraai was ook de serie meldingen van een langsvliegende vogel op 6 oktober, achtereenvolgens op Texel, Vlieland, Terschelling en Ameland. Ook de database van Trektellen laat zien dat het een heel bijzonder najaar was. Tussen 5 oktober en 9 november werden 37 trekkende 'Zwibissen' geteld, in heel 2012 waren dat er 5 en in alle eerdere jaren samen 22.

De groep van Petten en Texel viel wellicht verder uit elkaar in subgroepen zoals de maximaal 17 nabij Heemskerk NH (6-16 oktober), 11 over het Lauwersmeer (richting oost, 19 oktober) en 13 vogels over Leidschendam ZH (richting zuid, 21 oktober). De twee geringde vogels werden later in ieder geval elders gezien (zie onder).

Seizoenspatroon

Uit het Limosa-artikel bleek dat 'voorjaarswaarnemingen' (januari - juni) tot 1989 relatief zeldzaam waren (11%) maar daarna geleidelijk toenamen (2007-11: 46%). In 2012 zette die trend door (47%), maar in 2013 bleef de soort tot in september ronduit zeldzaam (2% voorjaar; figuur 1). Het artikel documenteerde een vervoering van de 'najaarspiek'. De mediane waarneemdatum over juli-december viel achtereenvolgens op 25 oktober (tot en met 1988), 8 oktober (in 1989-2001) en 12 september (2002-11). De mediaan in 2012 volgde die trend (16 augustus), maar in 2013 viel deze pas op 11 oktober.

Geringde vogels

Zwarte Ibissen zijn opvallende en mobiele vogels die in enkele dagen op ver uit elkaar gelegen plaatsen op kunnen duiken. Zo

vertoefde een geringde Spaanse vogel op 27 maart 2012 in Engeland en een dag later in Duitsland (meer voorbeelden in Limosa-artikel). Dat de soort enorme afstanden kan afleggen, blijkt ook uit Spaanse vogels die werden afgelezen op eilanden voor de kust van Venezuela (Trinidad en Tobago; 6000 km vanaf de ringplek) en de Verenigde Staten (Bermuda; afstand 5500 km).

Bij ons werden in 2013 op 27 september, in de groep van 11 nabij Tilburg, twee vogels met een witte kleurring afgelezen (0797, 04FV). Of er in de enige andere groep van 11 (19 oktober vliegend over het Lauwersmeer) geringde vogels zaten, kon niet worden vastgesteld. Van de oorspronkelijke 11 vogels pleisterde een deel mogelijk bij Ouddorp ZH op 24 oktober en wellicht dezelfde groep vloog twee dagen later over De Horde, Lopik Ut. In beide gevallen ging het om 8 vogels waarvan minimaal één geringd was. De geringde vogel in een groepje van 4 vogels ten westen van Oudewater Ut (28 oktober) was vrijwel zeker één van beide bekende (waarschijnlijk Spaanse) vogels. Vanaf 3-13 november verbleef een groep van 6 nabij Oudewater en werden beide ringen regelmatig afgelezen. Op 14 november was hier nog maar 1 (geringde vogel) aanwezig (niet afgelezen) en van 15-22 november verbleef 'wit 0797' nabij Gent in België. De vogel leek weer op weg terug naar het zuiden maar liep, verrassend genoeg, enkele weken later opnieuw bij Oudewater (7 december tot zeker 6 februari 2014). Van beide ibissen is de ringdatum en -plek nog niet bekend, maar 'wit 0797' is zeker een Spaanse vogel (metalen ring afgelezen bij Oudewater).

Hoeveel vogels in 2013?

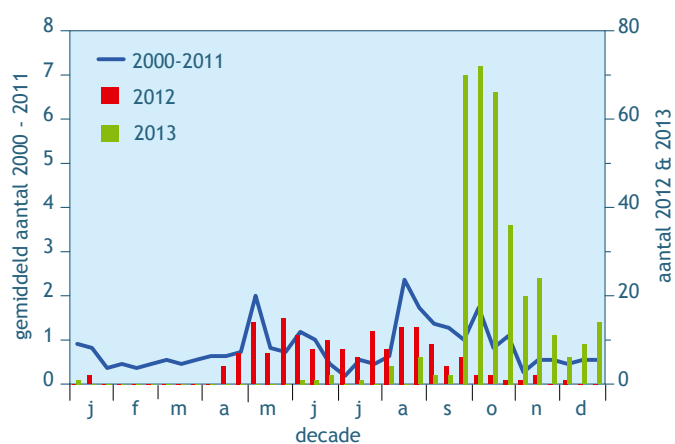
Deze omzwervingen maken het eigenlijk onmogelijk om een schatting te geven van het aantal exemplaren in het recordnajaar 2013. Vervolgwaarnemingen veroorzaken ook de (te) hoge aantallen in figuur 1, maar deze figuur geeft wel goed het relatieve voor-

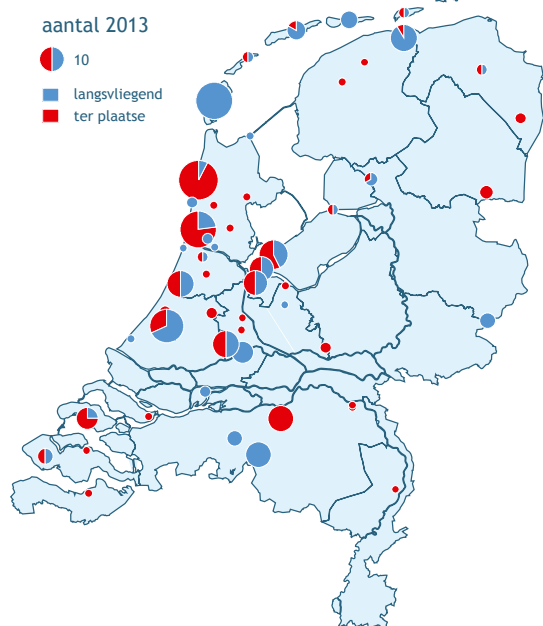
Zwarte Ibis, Oudewater Ut,
8 december 2013. Foto: Arjan Boele

Zwarte Ibissen, Vogelplas Starrevaart,
Leidschendam, 18 november 2013. Foto: Freek Meijer

Figuur 1. Zwarte Ibis. Seizoenpatroon in 2000-11, 2012 en 2013. Aantal vogels per tiendaagse periode.

Let op: aantallen in 2012 en 2013 zijn veel hoger dan in 2000-11 (verschillende y-as).

Figuur 2. Zwarte Ibis. Verspreiding in 2013, met onderscheid tussen langsvliegende en pleisterende vogels.

komen weer. Rond 25-27 september kwamen 24 (Petten) resp. 11 (Hilvarenbeek-Tilburg) vogels in ons land aan. Beide groepen vielen uit elkaar, maar het is niet duidelijk welke waarnemingen het vervolg vormen en het is zeker mogelijk dat er later in het jaar nieuwe vogels arriveerden.

De influx bleef niet beperkt tot Nederland. In Groot-Brittannië werden in het najaar van 2013 relatief veel Zwarte Ibissen gevonden (Dutch Birding 2013-6) en ook in Duitsland doken veel 'Sichler' op met (let op de datum) op 27 september groepen van 14 en 9 vogels in het zuidoosten van Niedersachsen resp. nabij Münster (www.ornitho.de). Een groep van 10 bij Cuxhaven nabij de Waddenzee was mogelijk deel van de 11 die een dag eerder naar het oosten vlogen over het Lauwersmeer (R. Mulder). Bij onze zuiderburen werden in de westelijke helft van het land vanaf 5 oktober Zwarte Ibissen gezien met o.a. een groep van 6 vogels op 20 oktober net over de grens bij het Verdronken land van Saeftinghe (www.waarnemingen.be). Een trek-groep van 20 vogels in Zwitserland eind september 2013 is eveneens bijzonder (www.ornitho.ch) en de groep van 5 op de Faeröer op 6 januari 2014 betekende pas de derde waarneming op deze noordelijke eilandengroep. Zes waarnemingen in september-november (7 vogels) vormden een evenaring van het beste jaar ooit in Denemarken (1994, www.netfugl.dk).

> sovon.nl/soort/1360

● Arjan Boele & Erik van Winden

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en een jaarlijkse bijdrage van Sovon.

Wat willen we bereiken?

Met het fonds wil Sovon twee zaken mogelijk maken:

- het schrijven van wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. Deze zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en -overdracht;
- publicaties door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van Sovon. Met het fonds wil Sovon een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna, een jubileum-overzicht, e.d.

Recent gesteunde projecten

- *Van IJsdruiker tot IJsgors* van VWG Arnhem e.o.
- *Niet teveel praten, maar doen 40 jaar Vogelwacht Uffelte e.o.*

Hoe kunt u bijdragen?

U kunt op de volgende manieren helpen:

- een eenmalige donatie;
- een legaat ten name van het Fonds (of Sovon) stellen;
- het Fonds bekend maken bij andere mogelijk belangstellenden. Hiervoor is een folder beschikbaar.

Meer informatie

> sovon.nl/goldbachfonds

Het zevende jaar MUS, meer soorten in de min

Het jaar 2013 was het zevende voor het Meetnet Urbane Soorten (MUS). Zeven wordt over het algemeen beschouwd als een geluksgetal, maar dat was het niet voor veel soorten in 2013. Tot op heden zijn er 1719 tellingen ingevoerd en dat is net iets minder dan in 2012. Als we de resultaten van een deels eenmalige integrale telling in 2012 in Arnhem buiten beschouwing laten, kunnen we van een toename (2%) spreken. De winter was aan de koude kant, met op 18 dagen een sneeuwdek tegen 13 normaal. Ook de vier voorgaande winters kenden serieuze vorstperiodes. De hele lente lang bleef het opmerkelijk koud, nogal droog en somber. De zomer was warm, droog en zonnig (KNMI). Hieronder worden de resultaten gepresenteerd zoals die door het programma TRIM zijn berekend.

Meer soorten in de min

In 2013 zijn 364.150 vogels doorgegeven. In vergelijking met 2012 zijn dat er ongeveer 33.400 minder. Van 80 soorten is een betrouwbare trend berekend. Vier (afgenomen) soorten, Zwarte Stern, Kerkuil, Zwarte Specht en Kramsvogel worden niet meegenomen vanwege de lage aantallen of omdat het geen typische stadsvogels zijn. Van de overige 76 zijn er 33 afgenomen, 14 stabiel en 29 geven een toename. Vorig jaar met 63 soorten was die verdeling resp. 21, 14 en 28, toen dus meer in de plus dan min. De indexen met trends zijn te vinden op www.sovon.nl

Habitat

Bij de watervogels zitten er iets meer soorten in de plus (8) dan in de min (7). Vogels die een relatie hebben met bos of bomen doen het niet zo goed. De meeste (laan) bomen in het stedelijk gebied worden niet ouder dan 20 jaar. Dramatisch is het beeld bij de struikbroeders. Maar liefst 13 van de 20 soorten zijn afgenomen en slechts 4 zijn toegenomen. Afgenomen zijn bijvoorbeeld Merel (-9% binnen vijf jaar), Spotvogel, Roodborst en Zanglijster. In het stedelijk gebied maken veel soorten (deels) gebruik van nestkasten en gebouwen. Een toename is er gevonden bij Slechtvalk en Pimpelmees, een afname bij Gierzwaluw, Koolmees en Ringmus.

Voedsel

Bij de zaadeters zitten er net iets meer in de min (12) dan in de plus (10). Bij de positieve trends valt die van de Huisemus op (ondanks recente afname). De Huisemus is ook opgenomen in de groep van insect- en ongewerveldeneters. Ze vormen immers een belangrijke component van het jongenvoedsel. Wanneer de soort (noodgedwongen) gedeeltelijk overstapt op ander voedsel, komen er minder jongen groot. Maar liefst 23 soorten uit deze categorie zijn afgenomen, tegen 14 met een toename. Soorten die zijn afgenomen zijn o.a. Winterkoning, Huiszwaluw, Tuinfluiter,

Staartmees en Spreeuw. Toegenomen zijn Grote Bonte Specht, Grasmus en Zwartkop.

Doen de grote soorten het beter dan de kleine?

Kleine soorten zijn populairder dan grote bij het publiek. Als we de soorten verdelen in drie gewichtsgroepen dan zien we de meeste afname bij de kleine soorten (veelal insecteneters en struikbroeders). In de middengroep zijn er net iets meer soorten met een afname (11) dan een toename (8). Holenduif, Gaai en Kauw nemen toe terwijl Waterhoen, Stadsduif en Kievit afnemen. De laatste wordt vooral gevonden in de randen van het stedelijk gebied, zoals op ruderaal delen van nieuwbouw en industrie. Bij de grote soorten zijn de winnaars in de meerderheid. Van de 12 in de plus gaat het om twee roofvogels (Buizerd, Slechtvalk) en 10 watervogels (waaronder twee grote meeuwen). Ganzen en eenden zijn succesvol in stedelijk gebied, vooral in de jongere woonwijken waar ook meestal water aanwezig is. Zonder de watervogels valt de balans bij de grote soorten uit in een afname.

Niet alle grote(re) soorten hebben een goede naam. Kraaien hebben bij velen de reputatie dat hun aanwezigheid ten koste zou gaan van kleinere soorten. Gaai, Ekster en Kauw zijn licht toegenomen, Roek en

Zwarte Kraai zijn stabiel. Er is het nodige onderzoek gedaan naar de invloed van kraaien op andere soorten, maar betrekkelijk weinig in stedelijk gebied. In een buitenwijk van Parijs bleek er geen effect te zijn op het aantal zangvogels toen maar liefst 40% van de Eksters werd weggevangen (Chiron & Julliard, Journal of Wildlife Management 2007). Bij de Halsbandparkiet wordt wel gewezen op mogelijke nestplaatsconcurrentie met Boomklever en Spreeuw, maar de onderzoeksresultaten zijn niet eensluidend.

Stadsvogels in hun domein

Op basis van de resultaten in MUS is door Jip Louwe Kooymans van Vogelbescherming het boek *Stadsvogels in hun domein* gemaakt. Het is geïnspireerd op het boek *Vogels in hun domein* van Luuk Tinbergen uit 1941. Een klassieker die na bijna driekwart eeuw nog steeds goed leesbaar en zelfs actueel is. Het boek van Jip is in februari verschenen en alle actieve MUS-tellers van dat moment kregen het als dank voor de inzet.

2014

We staan aan het begin van een nieuw voorjaar en het achtste seizoen van MUS. De winter was extreem zacht en nat, dus totaal anders dan de voorgaande winters. Het is altijd weer spannend hoe de tellingen en resultaten zullen uitpakken. Lopende het seizoen houd ik de MUS-tellers weer op de hoogte via de MUS-nieuwsbrief die vier keer verschijnt. Sovon verzorgt het komende voorjaar weer cursussen en lezingen over broedvogelstellen en MUS. Kijk voor informatie op www.sovon.nl onder Cursussen en Lezingen.

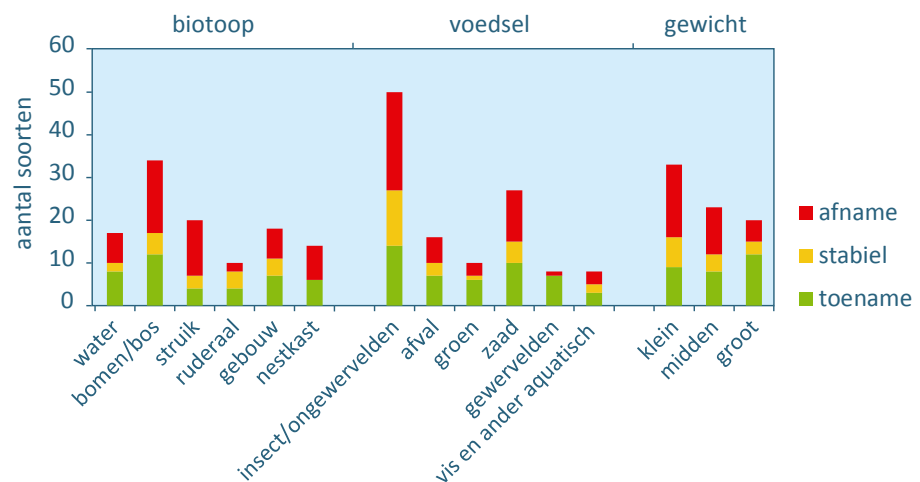
Dank

Alle 750 waarnemers worden bedankt voor de inzet en enthousiasme. Collega Erik van Winden voor het berekenen van de trends. MUS wordt mede mogelijk gemaakt door Vogelbescherming Nederland.

> www.sovon.nl/nl/MUS

● Jan Schoppers

Figuur 1. Aantalsontwikkeling van 76 soorten in MUS 2007-2013. Ingedeeld naar biotoop, voedsel en gewicht (klein tot 50 gram, midden 50-500 gram en groot >500 gram). Een soort kan in meerdere groepen zitten. Sterke en lichte afname rood en lichte en sterke toename groen.

Recent verschenen

Broedvogels Noordrijn-Westfalen

Noordrijn-Westfalen is een grote Duitse deelstaat grenzend aan Nederland van Limburg tot Twente. Van 2005-09 werden de broedvogels in kaart gebracht aan de hand van atlasonderzoek (in blokken die net iets groter zijn dan de Nederlandse), inventarisaties in steekproefgebieden en soortgerichte tellingen. De resultaten worden vergeleken met eerder onderzoek (jaren negentig) en zijn vastgelegd in een 480 pag. dikke, mooi uitgevoerde turf.

De informatie is buitengewoon interessant met het oog op broedvogels die in ons eigen land een (zuid)oostelijk zwaartepunt hebben en/of vanuit het oosten oprukken, zoals Oehoe, Middelste Bonte Specht, Grote Gele Kwikstaart en Kortsnavelboomkruiper. Het verdwijnen bij ons van soorten als Kramsvogel, Europese Kanarie en Grauwe Gors blijkt plaats te vinden binnen een veel grotere context. Boeiend is ook de verspreiding van bij ons zeldzame vogels die soms niet eens zo ver van onze grenzen broeden, zoals de beide wouwen, Ruigpootuil, Dwerguil, Grijskopspecht en Waterspreeuw.

Grüneberg C., Sudmann S.R., Weiss J., Jöbges M., König H., Laske V., Schmitz M. & Skibbe A. 2013. *Die Brutvögel Nordrhein-Westfalens*. NWO & LANUV (Hrsg.), LWL-Museum für Naturkunde, Münster. ISBN: 978-3-940-726-24-7 € 24,90 & verzendkosten. servicebuero.naturkundemuseum@lwl.org

De Vinkenvent

Waterrallen zijn lastig te bestuderen: ze leven in onoverzichtelijk, vaak moeilijk doordringbaar gebied en gedragen zich veelal obscuur. Het getuigt van gedrevenheid om zo'n vogel tot studieobject te kiezen. Gerard de Kroon is al een halve eeuw bezeten van Waterrallen. Die passie ontluikte in de omgeving van zijn woonplaats Gorinchem maar voerde hem tot in IJsland,

Japan en de voormalige Sovjet-Unie. In dit boek (368 pag.), uitgegeven in eigen beheer, doet hij verslag van zijn ervaringen. Het laat zien hoe hij, met vallen en opstaan, het raadselachtige leven van de Waterral steeds beter in kaart bracht – met na ieder gevonden antwoord uiteraard weer nieuwe onderzoeksvragen. Gerard beschouwt het zelf als een hoogtepunt dat hij ontdekte dat de waterrallen in Oost-Azië tot een andere soort behoren: *Rallus indicus*. Uiteraard beleefde hij bij zijn tochten door moerassen vele avonturen, die smakelijk opgedist worden. Goed dat dit nu na te lezen is!

de Kroon G.H.J. 2013. *De Vinkenvent. Op zoek naar de waterral van IJsland tot Japan*. ISBN/EAN: 978-90-9027886-5. € 19,95 ghjdekroon.rallus@wolmail.nl

Jubileumboek Vogelwacht Uffelte

De Vogelwacht Uffelte e.o. bestaat 40 jaar. Ter gelegenheid van dit jubileum heeft de vereniging een boek uitgebracht. De titel luidt: 'Niet te veel praten, maar doen', het motto van medeoprichter Fred van Vemden, bekend als Mister Vogelwacht.

Het boek van 112 pagina's kost 7,50 euro excl. verzending. Het boek bevat prachtige verhalen en foto's over de rijke geschiedenis van de Vogelwacht, over de belevenissen van veel actieve leden en een artikel van Arend van Dijk over de veranderde vogelstand in Zuidwest-Drenthe.

U kunt het boek bestellen door een e-mail (vogelwacht@live.nl) of telefoon (0630222006)

Limburgse Vogels editie 2013

In dit nummer van 96 pag. onder meer artikelen over trends van Limburgse broedvogels 1990-2011; roestplaatsen van Velduil en Ransuilen in woonwijken; nestplaatskeuze van Boerenzwaluw; voorkomen van Grote Zee-eend in Limburg; kolonievogels 1990-2012 en korte bijdragen over broedgeval Hop, een 'nieuwe' exoot (Bruinkopdiksnavelmees) en sterke doortrek van Kraanvogel en Wespendif. De uitgave is te bestellen door overmaking van 15,00 (incl. verzendkosten) op postgiro IBAN NL92 INGB 0001134234 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Limburg o.v.v. Limburgse Vogels 2013.

De uitgave is te bestellen door overmaking van 15,00 (incl. verzendkosten) op postgiro IBAN NL92 INGB 0001134234 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Limburg o.v.v. Limburgse Vogels 2013.

Jaarverslag Trektellen

In 2013 voerden de Nederlandse trektelfanaten bijna 30.000 uur trektellen in. Het was – zoals bijna altijd – een bijzonder jaar, ditmaal vanwege o.a. een koud voorjaar (verlate trek van allerlei soorten), een invasie van Kruisbekken, opvallende trek van Kraanvogels en Wespendif, vroege trek van Kolganzen en veel meer. Een beknopt jaaroverzicht is te vinden op www.trektellen.nl en dan onder Documenten.

Huiszwaluwtilen

Huiszwaluwen hebben het nog steeds moeilijk in ons land, hoewel de stand niet langer afneemt. Een van de problemen waarmee ze kampen is nestgelegenheid. Daarom wordt vanaf 2008 op allerlei plaatsen kunstmatige nestgelegenheid voor kleine kolonies aangeboden: huiszwaluwtilen. De bezettingsgraad neemt langzaam toe (9,3% van 107 tilen in 2013). Wilfried de Jong en Will van Berkel (Nederlandse Huiszwaluwtilen Monitoring) maakten een verslag met ook tips om de zwaluwen aan te lokken.

Het is o.a. via de website te downloaden (www.sovon.nl/nl/publicaties/jaarverslag-2013-huiszwaluwtilen). Contact: wwwdejong@hotmail.com

Tien jaar terug ontdekte Olaf Klaassen (Zwolle, 1966) een van de allereerste slaapplekken van de Grote Zilverreiger, in een bosje in de Rijnstrangen bij Pannerden. Exact hetzelfde bosje is nog steeds in gebruik bij de zilverreigers. En ook Klaassen bezoekt het nog steeds, nu als coördinator van Sovon, voor een groots opgezet onderzoek naar vogelslaapplekken in Nederland.

‘De avondschemer is de mooiste tijd om te vogelen’

Het is een lenteachtige avond aan het eind van de winter die maar geen winter wilde worden. Er staat nog geen zuchtje wind op het water van de Rijnstrangen bij Pannerden. De zon kleurt diep oranje, nog pak hem beet een half uurtje boven de horizon. “We zijn behoorlijk aan de vroege kant”, concludeert Olaf Klaassen. “Het heeft niet zo heel veel zin om slaapplaattoonderzoek te plannen op de exacte tijden van de zonsondergang. Als het een grauwe, donkere avond is vallen de vogels veel eerder in. Nu, met zo’n kraakheldere avond zal het juist wat langer duren.” Maar Klaassen blijkt goed voorbereid. “Neem een stoel”, zegt hij, en zet twee kleine krukjes aan de voet van een kale meidoornstruik. “Het gaat niet zozeer om de luwte van de struik, als wel om het feit dat we dan niet zo opvallen in dit open landschap”, zo verduidelijkt hij.

Dat blijkt niets te veel gezegd. Als we goed en wel zitten komt een eerste zilverreiger vanuit het noorden aanvliegen. “Die heeft er al een flink eind op zitten”, weet Klaassen. “Richting het noorden zitten de eerste foerageergebieden voor deze vogels op kilometers afstand. En toch komen ze iedere avond uitgerekend hier bij elkaar om te pitten in dat bosje daar, aan de overkant van het water.” Maar dan ziet Klaassen tot zijn ontzetting dat de vogel hoog over het bewuste bosje vliegt. “Hè?! Gisteren gingen ze nog allemaal daar zitten!” Een paar honderd meter verderop landt de zilverreiger in een rietveld. “Normaal zit ik hier natuurlijk altijd in m’n uppie. Misschien zien ze dat het nu anders is. En met dit windstille weer horen ze ons misschien ook wel praten. Het geluid draagt ver over het water ...”

Als een tweede vogel zich meldt, ook hoog vanuit het noorden, fluistert Klaassen dat we stil moeten zitten en zijn. Maar ondanks dat vliegt ook deze vogel zonder aarzeling in één streep door naar het rietveld, hoog over de veronderstelde slaapplek. “Nee hè, ... het zal toch niet waar zijn...”

Explosief

Het bosje aan de overkant van het water heeft niet veel om het lijf. Maar toch is het al tien jaar dé favoriete slaapplek van - tijdens de piek in de winter - enkele tientallen zilverreigers. “Toen ik deze plek tien jaar terug ontdekte was dat heel wat”, herinnert Klaassen zich. “Nu zijn er slaapplaattellers die bij wijze van spreken hun neus ophalen voor een plek met ‘maar’ veertig vogels. Je moet weten dat de zilverreigers pas sinds 1978 weer in Nederland voorkomen. Jarenlang bleef het bij één of enkele paartjes die in de Oostvaardersplassen (OVP) huisden. Maar sinds de eeuwwisseling ging het ineens hard. Niet alleen in Nederland, ook in andere delen van Europa namen de aantallen explosief toe.”

DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buiter maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. De foto's zijn ook van Rob Buiter.

Er gebeurt in ieder geval heel wat meer dan wij kunnen zien en horen op zo'n slaappleats.

Als het al behoorlijk schemert dienen ook de eerste serieuze aantallen ganzen zich aan: een groep van enkele honderden Kolganzen, vermengd met wat Brandganzen strijkt neer aan de overkant van het meer. De ontlasting die ze vlak voor de landing blijkbaar nog even kwijt willen klinkt als kleine steentjes die in het water worden gegooid. Als een tweede grote groep boven het water cirkelt om te gaan landen veert Klaassen enthousiast op: "Daar komen ze! Nee, niet die ganzen, de zilverreigers!" Inderdaad steekt een groepje witte vogels vaag af tegen de avondlucht. Zo groot en wit als de vogels zijn, zo lastig blijken ze te zien in de schemer. "Op deze tijd van de avond geven juist donkere vogels een harder silhouet. Vandaar dat je die ganzen veel beter ziet." Maar door de kijker zien we vervolgens duidelijk een groep van dertien zilverreigers bovenin 'de' slaappleats zitten. "Gelukkig", verzucht Klaassen.

"Zo zie je maar, een slaappleatstelling verveelt nooit. Ik vind het vooral zo mooi als je je realiseert dat iedereen nou achter z'n warme prak zit, en wij van dit piekmoment zitten te genieten. Om die reden vind ik de avondschemer ook één van de mooiste momenten om te vogelen. Dat spektakel van al die ganzen, zo'n groepje zilverreigers, dat is toch geweldig!"

Ondertussen dient het telwerk van Klaassen en inmiddels vele honderden slaappleatstellers ook een hoger doel. "Binnen de Natura 2000-gebieden zijn instandhoudingsdoelen afgesproken. Dat geldt niet alleen voor broedvogels, maar ook voor slaappleatsen. Voor enkele specifieke soorten en gebieden is de overheid verplicht om de slaappleatsen te beschermen. Onze tellingen zijn speciaal opgezet om die instandhoudingsdoelen ook te kunnen volgen."

Bij de ganzen is er in het donker geen tellen aan. "Die moet je 's morgens bij vertrek tellen, al is het ook dan nog lastig." Hoog tegen de donkere lucht zien we nog steeds grote groepen aankomen. Ze landen al steeds dichterbij op het water en storen zich blijkbaar niet meer aan onze aanwezigheid. "Die hoge groepen komen ook van verder. En dat gaat voorlopig ook nog wel even door. En dat kabaal wat je nu hoort, dat gaat dus de hele nacht door. 'Slaappleats' is in dit geval ook niet helemaal het goede woord. Ze komen hier vooral schuilen. Ik zie ze ook wel eens over het water heen en weer zwemmen, zoals je spreuwenzwermeren ook in de lucht ziet doen. Het heeft zonder twijfel een hoger doel, al is het moeilijk te onderzoeken wélk doel. Maar fascinerend blijft het, ook na al die jaren."

Inmiddels broeden er ruim 150 paar Grote Zilverreigers in de OVP. "In de winter komen daar uit alle hoeken van Europa dieren bij", weet slaappleatscoördinator Klaassen. "Op diverse slaappleatsen zijn kleurringen uit Frankrijk en Polen gesignaleerd. En een vogel die ooit verzwakt in Duitsland werd gevonden, werd opgelapt en met een zender weer losgelaten. Die pendelt nu al weer enkele jaren heen en weer tussen Oekraïne en Duitsland. Tien tegen één dat wij hier 's winters ook vogels uit Oost-Europa hebben. Inmiddels zitten er in de winter bijna 4.000 Grote Zilverreigers in ons land."

Vogels nummer drie tot en met zes van deze avond vliegen tot groeiend ongenoegen van Klaassen allemaal door naar de ongeplande voorverzamelplek. Maar dan komen er één, ... twee, ... drie vogels die voorzichtig wél op de bedoelde plek gaan zitten ... om vervolgens ook weer op te vliegen. "Je kan niet in hun koppie kijken, maar er is duidelijk iets dat ze niet zint. Tegelijk kan ik je ook niet precies vertellen wat er nou zo speciaal is aan dat bosje daar, dat ze daar al twintig jaar naartoe komen. Het staat in het water, dus het is veilig. Maar je zag net ook dat ze best wel onhandige toeren moeten uithalen om stabiel in die dunne takken te gaan zitten. Overdag staan ze gewoon op de grond of in het water, maar dat is 's nachts toch niet veilig genoeg. Maar waarom zie je bijvoorbeeld Blauwe Reigers niet in zulke slaappleatsen samenkomen?"

"Ik denk ook dat ze op de een of andere manier met elkaar communiceren, over de beste foerageerplekken bijvoorbeeld", veronderstelt Klaassen. "Dat zal waarschijnlijk niet vocaal gaan, want alleen tijdens het bakkeleien, als ze aankomen hoor je de zilverreigers wat roepen. Dat is straks met de ganzen wel anders, die hier ook op het water komen overnachten. Die kletsen de hele nacht door. Maar misschien dat een hongerige zilverreiger naar zijn dikkere soortgenoot, een tak verderop kijkt en dan denkt: 'ik moest morgen maar eens achter jou aan vliegen'.

● Rob Buiter

Atlasproject halverwege: Raaf voor het voetlicht

Het is bijna niet voorstelbaar, maar het veldwerk voor het atlasproject is alweer halverwege. Het gaat hard! Inmiddels staat de teller van het totaal aantal waargenomen soorten op 337 (245 soorten in winter, 237 in broedtijd) en zijn recent knallers als Dwerguil, Sperweruil en Kaspische Plevier aan de toch al imposante atlas-soortenlijst toegevoegd.

Ook afgelopen winterperiode zijn weer veel tellers begonnen met hun atlasblok. Men had mazzel want het weer zat deze winter, in tegenstelling tot de vorige, erg mee. Milde temperaturen, meestal droog en relatief veel vogelactiviteit.

Raaf in de lift

Nu we met het veldwerk halverwege zijn, kunnen we van een aantal soorten voorzichtig iets zeggen. Voorzichtig, omdat pas 30% van alle broedvogelblokken geteld is, maar vooral ook omdat de atlasgegevens nog niet alle controlestappen hebben doorlopen. Een van de soorten die eruit springt is de Raaf.

Herintroductie

In 1927 (Millingen aan de Rijn) en 1928 (Nijkerk) werden de laatste zekere broedgevallen van de Raaf in ons land vastgesteld. In 1969 werden op de Veluwe werden verschillende exemplaren losgelaten in het kader van een herintroductieproject. In 1976 resulteerde dat in de eerste broedgevallen: twee op de Veluwe en één op de Utrechtse Heuvelrug. In 1979 waren er al 10 broedparen (figuur 1). Na een dip in de in de jaren tachtig bereikte de soort een hoogtepunt in 1996 met 114 bezette territoria. Tijdens de tweede atlasperiode 1998-2000 werden ca.90 territoria vastgesteld. De meeste werden aangetroffen op de Veluwe en het Utrechtse Heuvelrug (figuur 1).

Actuele atlasverspreiding

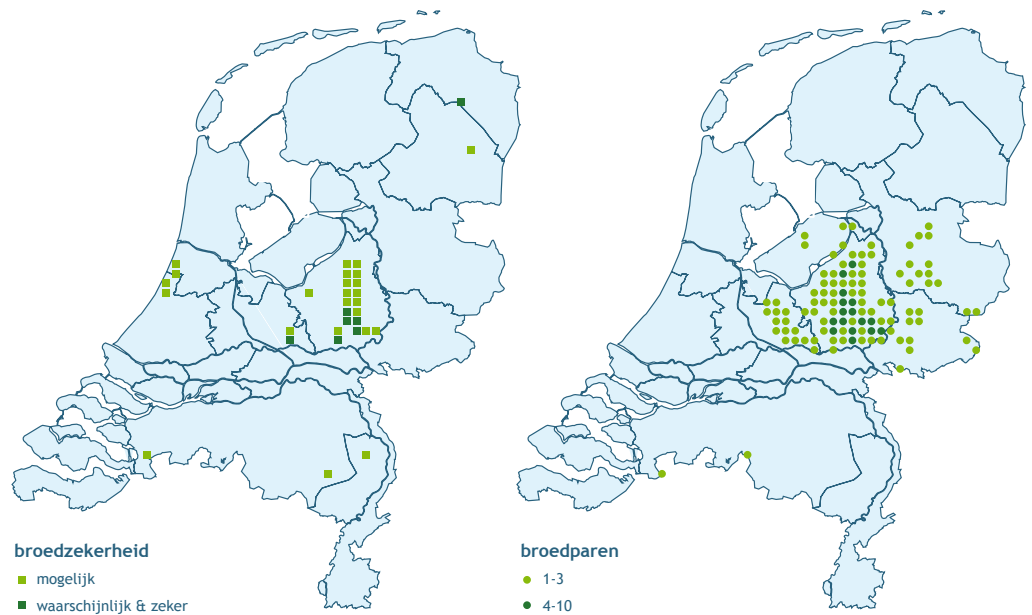
Een blik op de Resultatenpagina van de atlassite laat voor de Raaf twee aansprekende kaartbeelden zien (figuur 2). Links de winterverspreiding en rechts de broedvogelverspreiding.

De voorlopige atlaskaarten laten zien dat Raven tegenwoordig niet alleen gebonden zijn aan de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Onze grootste zangvogel heeft de afgelopen jaren vaste voet aan de grond heeft gekregen in met name Drenthe en Overijssel. Voorts laten de stippen zien dat er territoria zijn gemeld in Friesland, Flevoland, de Achterhoek, Noord-Brabant en Limburg. De gevonden territoria tijdens de atlastellingen komen grotendeels overeen met de aantallen uit de andere telprojecten van Sovon in de voorafgaande jaren.

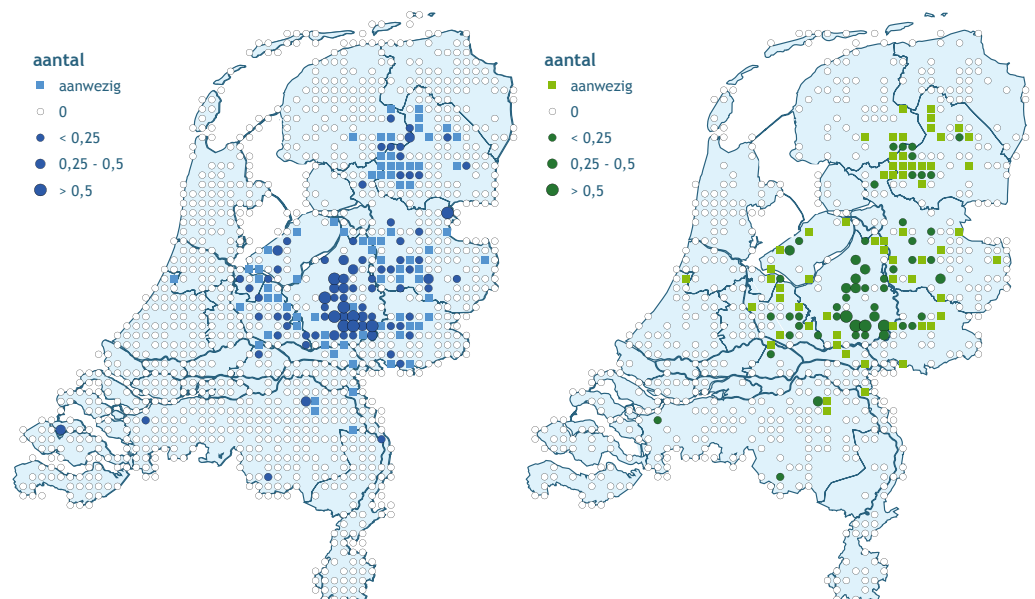
In 2011 vond het eerste succesvolle broedgeval van Raven in Friesland plaats, hoe toepasselijk, in Ravenswoud. Ook

Atlasers in
Langenboom,
12 februari 2014.

Foto: Martien van Dooren

Figuur 1. Broedverspreiding van de Raaf in 1973-1977 (eerste broedvogelatlas-project) en 1998-2000 (tweede project).

Figuur 2. Winterverspreiding (l) en broedvogelverspreiding (r) van de Raaf tijdens de eerste twee winterperiodes 2012/2013 & 2013/2014 en de eerste broedvogelperiode 2013 van het Atlasproject 2012-2015. Weergegeven is het gemiddelde per kilometer-hok in het atlasblok.

Comité van Aanbeveling

Het Atlasproject kent een Comité van Aanbeveling waar we trots op zijn. In de komende nummers van Sovon-Nieuws laten de leden één voor één weten waarom ze Atlas steunen. Prof. mr. Pieter van Vollenhoven, beschermheer Vogelbescherming Nederland: "Fantastisch dat er een nieuwe atlas komt. Kijk vooral veel om u heen; uw leven krijgt daardoor een extra dimensie!"

"Kijk vooral veel om u heen; uw leven krijgt daardoor een extra dimensie!"

We tellen af van 300 naar 0

Van de 1685 atlasblokken die er geteld zouden moeten worden, zijn er inmiddels (op het moment van schrijven) 1385 geclaimd. Nog exact 300 te gaan dus. We tellen af! Geclaimd wil echter nog niet zeggen dat er ook daadwerkelijk geteld en ingevoerd is. Bijgaand een dringende oproep aan alle atlastellers om toch zo snel mogelijk na de tellingen de gegevens in te voeren op de atlassite en na het seizoen de totaalschattingen zo snel mogelijk in te sturen via de blauwe knop 'definitief doorsturen'.

Het spreekt natuurlijk voor zich dat we ook die laatste 300 blokken heel graag aan de man gebracht willen hebben. Dus kijk wat er nog vrij is, zoek eventueel een of meer medetellers en ga lekker atlasen.

in Losser (Twente) en bij Uden (Noord-Brabant) vonden de laatste jaren de eerste broedpogingen plaats. Het geval van Noord-Brabant in 2012 was zelfs het eerste sinds 1920. In 2012 vond er ook nog een succesvol broedgeval in Zuid-Holland plaats. In Wassenaar vlogen half mei twee jongen uit. Het laatste wilde broedgeval van Raven in Zuid-Holland vond plaats in 1904, dus ruim een eeuw geleden. Gezien de vele witte vlekken op de atlaskaart moeten er nog heel wat atlasblokken geteld worden. Het aantal territoria van de Raaf kan dus nog verder oplopen.

> vogelatlas.nl

● **Atlasteam,**
Harvey van Diek & Jouke Altenburg

Prof. mr. Pieter van Vollenhoven,
Beschermheer Vogelbescherming
Nederland

Meer leden CvA:

- Prof. dr. L.E.M. (Louise) Vet,
Directeur Nederlands Instituut
voor Ecologie (NIOO-KNAW)
- Teo Wams, directeur
Natuurbeheer Natuurmonumenten
- Dr. H.H.F. (Herman) Wijffels,
Hoogleraar duurzaamheid en maatschappelijke
verandering aan Universiteit Utrecht
- Mr. Drs. A. (Atzo) Nicolai,
Voorzitter Vogelbescherming Nederland
- Drs. A. (Marjan) Minnesma,
Directeur New Energy Docks
- Bart-Jan Krouwel,
Medeoprichter Triodosbank

> sovon.nl/cvavogelatlas

Cadeaubon

Sponsoring Kruisbek voor de Vogelatlas

Arend Vogelaar

<http://www.vogelatlas.nl/letlas/soorten/soort/16660>

Geef een soort cadeau

Iemand een vogelsoort uit de atlas cadeau doen? Dat kan!

Kies via sovon.nl/sponsorsort welke soort je wilt sponsoren, vul de velden in en vermeld in het opmerkingenvak dat het om een cadeau gaat en voor wie, dan zorgen wij voor een mooie (digitale) cadeaubon. En natuurlijk krijgt de ontvanger een vermelding op de soortpagina op vogelatlas.nl

Broedsucces in Constant Effort Sites in 2013

Het jaar 2013 trapte af met twee koude wintermaanden, waarna de koudste lente in ruim 40 jaar volgde. Eind maart liepen broedvogelkarteerders hun eerste inventarisatierondes in de vrieskou en ijzige wind met mutsen op en handschoenen aan. Door deze koude begonnen veel standvogels pas laat met de eileg. De vraag of er ook effecten zichtbaar zijn van het koude weer op het broedsucces en de overleving, kan voor een aantal soorten worden beantwoord. Daartoe gebruiken we cijfers verzameld met het Constant Effort Site project (CES).

Het CES

Het CES ging in 2013 haar 19e jaar in. Het wordt sinds 1994 georganiseerd door het Vogeltrekstation en Sovon. In dit project vangen vrijwilligers op vaste plaatsen jaarlijks op 12 ochtenden tussen half april en begin augustus zangvogels in mistnetten, en voorzien ze van ringen. Het CES monitort de demografie van vogels: populatiegrootte (totaal aantal gevangen vogels), reproductief succes (aandeel eerstejaars) en overleving (terugvangsten van eerder geringde individuen). Daarnaast geeft het project informatie over broedbiologie en dispersie.

Het vormt hiermee een belangrijke aanvulling op de vastgestelde trends binnen het Broedvogel Monitoring Project (BMP) en het Meetnet Nestkaarten. Over de oorzaken van BMP-trends is vaak weinig bekend. Door trends te combineren met CES-resultaten, wordt er steeds meer duidelijk over effecten van (veranderingen in) reproductie en overleving. Het CES vult het Meetnet Nestkaarten aan met zijn focus op broedvogels van moeras en struweel.

Het aantal CES-locaties in Nederland steeg aanvankelijk, met een piekjaar in 2008 met 45 locaties. Daarna daalde het aantal tot iets onder de 40, mede door de komst van andere populaire ringprojecten, zoals het RAS- en ring-MUS project. In de afgelopen twee jaren kwamen er toch weer nieuwe CES-plekken bij, zodat er in 2013 42 actief waren. Ruimtelijke spreiding en habitatverdeling behoeven wel enige verbetering. Duinen en bossen zijn vooralsnog onderbelicht.

Mager broedsucces standvogels

Standvogels beleefden een moeizaam broedseizoen. De overleving van volwassen vogels was in 2013 wat aan de lage kant, maar viel binnen de marge van de jaarlijkse fluctuaties sinds 1995. Eerstejaars vogels kenden van 2012 op 2013 een echte dip in hun overleving (of beter: in de kans dat een jonge vogel een broedseizoen later terugkeert naar de geboorteplek). Deze was sinds de start van het CES maar twee keer eerder zo laag (figuur 1).

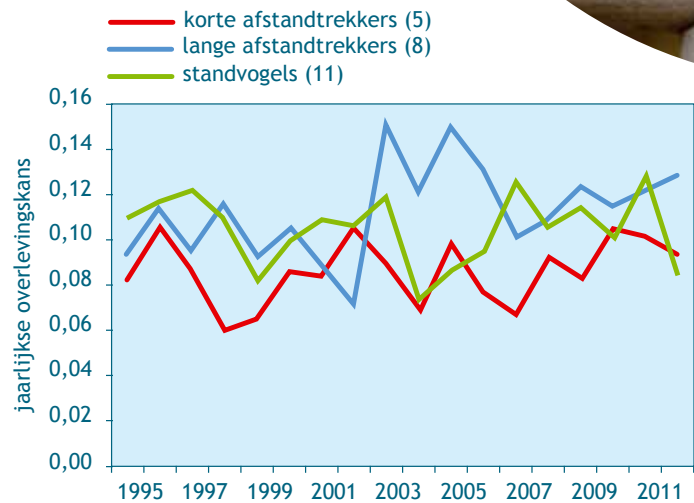
Ook het broedsucces van standvogels

was in 2013 erg mager. Kool- en Pimpelmees zijn representatief voor het gemiddelde beeld: zowel adulte als eerstejaars vogels kenden een duidelijk lagere overleving en de broedresultaten waren relatief slecht (figuur 2). Een link met het koude voorjaars- en winterweer ligt voor de hand. Het zorgde vermoedelijk voor veel sterfte en resulteerde in een late start van de eileg. In vergelijking met het vroege jaar 2012 begonnen Kool- en Pimpelmezen gemiddeld ruim twee weken later met broeden. In sommige regio's kwamen Koolmezen zelfs helemaal niet tot broeden, terwijl bezette nesten relatief kleine legfels en een laag nestsucces hadden. Dit alles suggereert dat vrouwtjes van standvogels in een slechte conditie uit de winter kwamen. De kleinere legfels die hiervan het gevolg waren, resulteerden in relatief weinig eerstejaars gevangen vogels op de CES-plekken. Hoe groot de overlevingskansen van die jongen waren, zal volgend jaar blijken. Standvogels kwamen (net als korte-afstandtrekkers) in 2013 bovendien pas laat tot broeden; de gemiddelde vangdatum van de jonge vogels van deze twee soortgroepen in het CES was zelfs later dan ooit (figuur 3).

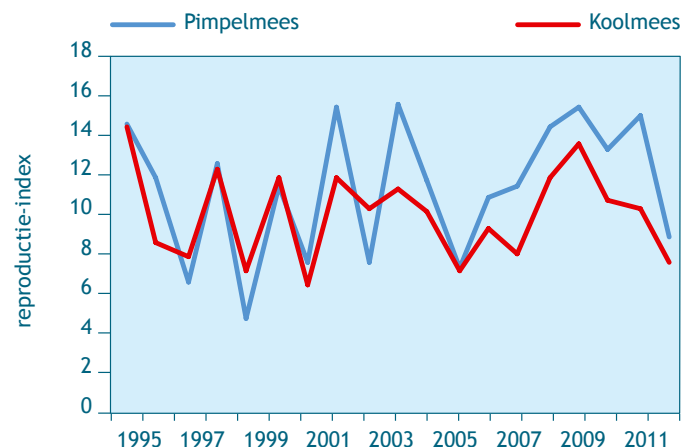
Trekkers doen het beter

Bij de lange-afstandtrekkers was van een laat broedseizoen weinig te merken. Afrika-gangers broeden sowieso pas later dan de andere vogels en lieten in de loop van het CES project amper een vervroeging van het broedseizoen zien.

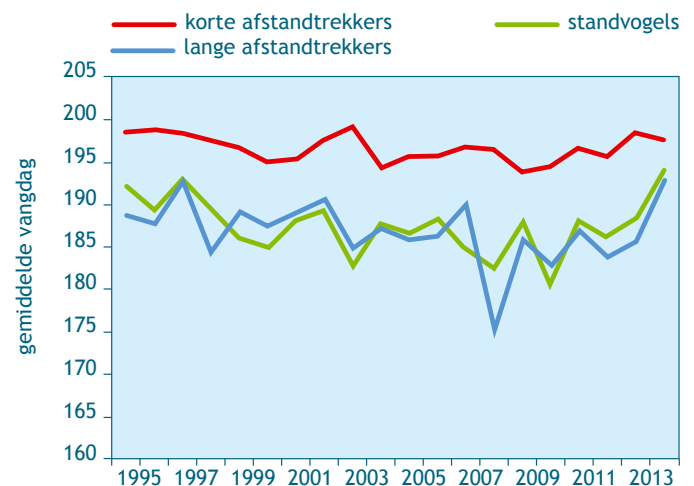
De meeste soorten in deze categorie lijken van gunstige winteromstandigheden in Afrika te hebben geprofiteerd. Met name de overleving van eerstejaars vogels

Figuur 1. Eerstejaars overleving van lange-afstandtrekkers, korte-afstandtrekkers en standvogels, met daarbij vermeld voor hoeveel soorten dit per groep is berekend.

Figuur 2. Reproductie-index van de Kool- en Pimpelmees.

Figuur 3. Gemiddelde vangdatum van jonge vogels in het CES. Standvogels en korte-afstandtrekkers beleefden het laatste broedseizoen ooit, lange-afstandtrekkers waren niet extreem laat

Koolmeesman op kruik van een spade in de tuin, Didam Gl., 16 september 2007. Foto: Michel Geven.

Vogels volgen met een app

Vijf vragen aan winnend team Vogel het uit!

was van 2012 op 2013 gemiddeld genomen goed, behorend tot de topjaren sinds 1995. Voor soorten die in de Sahelzone overwinteren, was het gunstig dat er in het najaar van 2012 veel regen viel, een cruciale factor in de jaarlijkse overleving (zie ook pag 7).

Voor volwassen vogels is het beeld diffuser. Relatief goed was de overleving van enkele voornamelijk in de westelijke Sahel overwinterende soorten zoals Gekraagde Roodstaart, Rietzanger en Grasmus. Een relatief lage overleving lieten Kleine Karekiet, Bosrietzanger en Braamsluiper zien die elders overwinteren.

De reproductie-index toont voor alle lange-afstandstrekkingen samen een gemiddeld broedseizoen. Maar ook hier bestaan er verschillen tussen individuele soorten. Met name typische moerasvogels als Rietzanger en Kleine Karekiet deden het minder goed qua jongenproductie, terwijl juist de ruigte- en struweelvogels het beter deden, zoals Fitis, Grasmus, Bosrietzanger en Tuinfluiter.

De korte-afstandstrekkingen, dus vogels die overwinteren in zuidelijk Europa, kenden ten aanzien van de overleving een gemiddeld jaar. Hun broedsucces was gemiddeld genomen aan de lage kant.

Opvallend was echter het hoge broedsucces van de Rietgors, zeker vergeleken met de lage reproductie van andere moerasvogels. Het is lastig om achter de exacte oorzaken hiervan te komen, ten eerste omdat nestgegevens nauwelijks beschikbaar zijn, of zelfs ontbreken in moerassen. En ten tweede ontbreken exacte gegevens over de voedselbeschikbaarheid in bijvoorbeeld de opgroefase van de jongen. Bij een andere soort, de Tjiftjaf, vielen reproductie en adulte overleving wat tegen.

Het mooie van het CES-project is dat we snel na afloop van het broedseizoen een eerste beeld krijgen van aantallen, broedsucces en overleving van tenminste 28 zangvogelsoorten. Meer informatie over het CES en de hier besproken trends: zie URL.

> sovon.nl/ringen-ces

● Symen Deuzeman

Met dank aan: alle ringers, Henk van der Jeugd, Christian Kampichler, Hans Schekkerman en Chris van Turnhout.

Meehelpen aan onderzoek met gezenderde vogels via je smartphone. Binnenkort is het mogelijk dankzij Vogel het uit!, een initiatief van de onderzoekers van UvA-BiTS van de Universiteit van Amsterdam. In oktober vorig jaar won het team de Academische Jaarprijs. Met deze prijs is een app ontwikkeld waarmee je als waarnemer veldgegevens aan de onderzoekers kunt doorgeven. Camilla Dreef is masterstudente Biologie, lid van het winnende team en geeft antwoord op vijf vragen.

Gefeliciteerd met het winnen van deze mooie prijs. Leg uit, wat houdt Vogel het uit! precies in?

Vogel het uit! brengt wetenschap, mensen en natuur samen door gebruik te maken van de nieuwste technologie. Op onze website en met de Vogel het uit!-app kan iedereen onze vogels volgen. Daarnaast kun je als veldmedewerker naar buiten om zelf de wereld van onze vogels te ontdekken, observaties te verzamelen en zo bij te dragen aan ons onderzoek.

Hoe werkt de Vogel het uit!-app?

Met de app kun je routes bekijken die onze vogels hebben gevlogen. Je neemt je smartphone mee naar buiten en gaat naar 'onderzoekspots' om gegevens te verzamelen. Bijvoorbeeld door foto's te maken of vragen te beantwoorden. Deze gegevens komen dan in onze database terecht, zodat we ze bij ons onderzoek kunnen gebruiken. Mensen die graag de vogels willen volgen, maar geen smartphone hebben, kunnen ook naar onze website toe.

Waarom zijn die aanvullende gegevens zo interessant?

Door vogels te volgen met GPS-rugzakjes hebben we veel informatie over de plek en het tijdstip waar onze vogels zijn. Het is keer op keer echter een raadsel waarom vogels naar bepaalde plekken gaan en wat ze daar doen. Met Vogel het uit! kunnen we meer informatie over de omgeving van vogels verzamelen en op deze manier leren we meer over de keuzes die onze vogels maken in een snel veranderende wereld.

Welke vogelsoorten volgen jullie met Vogel het Uit?

Met Vogel het uit! volgen we de Lepelaar, Grauwe Kiekendief, Wespindief, Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw, Grutto en Rotgans. Vast en zeker komen er binnenkort weer nieuwe soorten bij.

Vanaf wanneer kunnen we de app gebruiken?

De app zal op 14 mei gelanceerd worden in het NEMO met activiteiten voor jong en oud. Vervolgens organiseren we tijdens de Nationale vogelweek excursies in onze onderzoeksgebieden. Onze onderzoekers geven een lezing en gaan vervolgens met een groep het veld in om Vogel het uit! in praktijk te brengen.

Meer weten

- > www.vogelhetuit.nl
- > www.facebook.com/vogelhetuit
- > www.uva-bits.nl

● Albert de Jong

Beheer van “zomerganzen” in Utrecht

Grauwe ganzen, ruiende zomervogels, Kraaijbergse plassen, Cuijk, 25 september 2009.
Foto: Harvey van Diek

Begin december 2013 viel het veelbesproken “ganzenakkoord” uit elkaar. Verschillende partijen, bestaande uit landbouworganisaties, terreinbeheerders, natuurbeschermingsorganisaties en de provincies, hadden in dat akkoord afspraken gemaakt over het beleid ten aanzien van overzomerende/broedende enerzijds en doortrekkende/overwinterende ganzen anderzijds. Hoe het verder moet, ligt nu op het bord van de 12 Nederlandse provincies. Het beleid lijkt te versnipperen, en verschillende organisaties uiten hun visie over het gewenste beleid in de komende jaren. In 2013 werden in opdracht van de Provincie Utrecht door Sovon alle maatregelen tegen (overzomerende) ganzen op een rij gezet en vergeleken met de trends in aantallen en gemelde schade. Biedt deze evaluatie aanknopingspunten voor de andere provincies?

Toename ganzen ondanks maatregelen

Grauwe Ganzen nemen landelijk nog steeds in aantal toe, zo laten gegevens van de meetnetten van Sovon zien. Dat was in de provincie Utrecht in 2005-12 niet anders. Het aantal Grauwe Ganzen dat begin april door de Wildbeheers Eenheden (WBE's) werd geteld, verdubbelde bijna (figuur 1). Hoewel de gegevens van jaar op jaar niet helemaal vergelijkbaar zijn door verschillen in teldekking, is deze toename evident. Eenzelfde ontwikkeling is ook af te leiden uit tellingen uitgevoerd in de zomers van 2009, 2011 en 2012. In 2012 ging het om ruim 35.000 ganzen. De groeiende aantallen ganzen in de zomer contrasteren met een toegenomen inspanning om de populatie te reduceren. Sinds de winter van 2004/05 en de zomer van 2005 werden in Utrecht totaal 77.990 Grauwe Ganzen geschoten of gevangen, en werd nog eens een groot aantal legfels onklaar gemaakt (zie box elders op deze pagina). De populatiereductie voldeed ruim aan de quota die door de Provincie Utrecht in de ontheffingen waren vastgelegd.

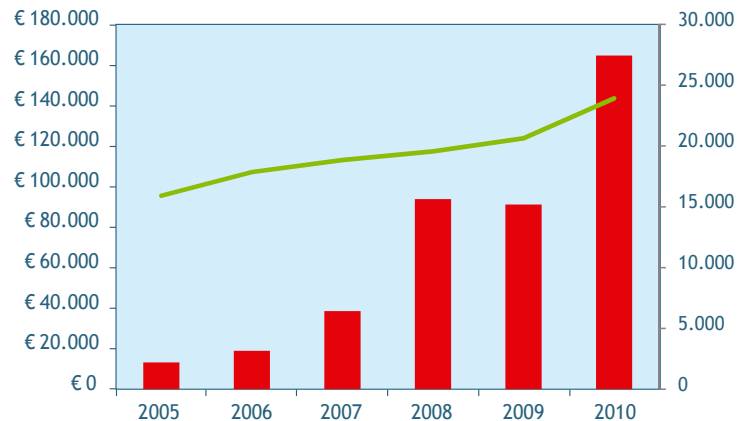
Groeiende schade

Ook de uitgekeerde schadebedragen namen ondanks de populatiereductie tussen 2005 en 2010 toe, en wel in nog sterkere mate (met een factor 12) dan de aantallen geteld in april (figuur 1). Groeiende schadecijfers weerspiegelen dus niet alleen een toename van ganzenaantallen. In een enquête onder de WBE's gaf 26% van de respondenten aan dat 'hun' grondgebruikers schade niet melden. Het aantal boeren dat schade opgeeft, zal echter mogelijk zijn toegenomen door betere bekendheid met de regelgeving en/of een afgenomen tolerantie jegens ganzenschade. Bovenal wordt een deel van de groeiende schadebedragen ook verklaard door de koppeling tussen getaxeerde schade en marktprijzen, die in genoemde periode eveneens stegen. In een eerdere analyse van winterschade werden vergelijkbare conclusies getrokken (F. van Bommel & T. van der Have, De Levende Natuur 111: 22-23). Hier was het ook een openstapeling van

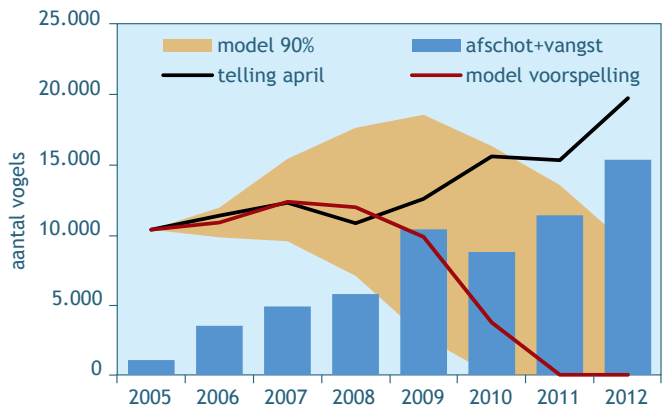
verschillende soorten beleid (tegenoetkoming schade en beheersvergoeding) die een kostenstijging veroorzaakten. Al deze aspecten maken het moeilijk schadecijfers goed te koppelen aan ganzenaantallen.

Effecten maatregelen nader bekeken

Met behulp van de Utrechtse beheergegevens, overlevingscijfers en informatie over het broedsucces in naburige regio's is met een populatiemodel berekend welke effecten van de gerealiseerde maatregelen op de populatie Grauwe Ganzen waren te verwachten. Deze verwachtingen zijn vergeleken met de waargenomen aantalsontwikkeling (figuur 2). Die is duidelijk positiever dan de schattingen uit het populatiemodel, die vanaf 2009 een afname voorspellen, terwijl de grootste stijging van de ganzenpopulatie daarna plaatsvond. In eerste instantie zou immigratie een rol kunnen spelen. Het populatiemodel gaat namelijk uit van een gesloten populatie, dus zonder uitwisseling met naburige provincies. Hoewel Grauwe Ganzen in het algemeen erg plaatstrouw zijn (halsbandgegevens), is bekend dat er wel enige uitwisseling plaatsvindt. Als het verschil tussen modelvoorspelling en apriltellingen geheel door immigratie tot stand zou komen, zou echter in 2009-2012 meer dan de helft van de populatie uit verse immigranten bestaan hebben, en dat is zeer onwaarschijnlijk.

Figuur 1. Aantallen Grauwe Ganzen (groene lijn), geteld begin april in de FBE Utrecht in 2005-2010 (rechter as) en de jaarlijks uitgekeerde schadebedragen (gegevens Faunafonds, rode balken, linker as).

Figuur 2. Vergelijking van de waargenomen aantalsontwikkeling van Grauwe Gans in de FBE Utrecht en de voorspelde aantalsontwikkeling (met betrouwbaarheidsinterval) op basis van een populatiemodel. Tevens zijn afschot en vangsten weergegeven.

Provincies kennen een Fauna-beheereenheid (FBE); een door gedeputeerde staten erkend samenwerkingsverband van jachthouders. Onder de zeven partners bevinden zich in het algemeen terreinbeheerders NM, PL en SBB, jagersorganisaties KNJV en NOJG, en LTO en de Federatie Particulier Grondbezit.

Onder de FBE kunnen verschillende Wildbeheers Eenheden (WBE's) actief zijn die het beheer en de schadebestrijding uitvoeren.

Ganzenbeheer in Utrecht 2004-12

De evaluatie richtte zich vooral op Grauwe Ganzen en maakte gebruik van gegevens die van 2004 tot en met 2012 voor iedere Wildbeheers Eenheid (WBE) in Utrecht beschikbaar waren. Het ging om tellingen van de aanwezige aantallen in begin april en juli, en gegevens over afschot, vangsten en aantallen onklaar gemaakte legsels. In de zomer (1 april-30 september) werden in deze periode 40.043 Grauwe ganzen geschoten, waarvan alleen al 11.229 in 2012, en daarnaast werden nog 6126 ganzen gevangen en gedood. In de wintermaanden (oktober-maart) werden van 2004/05 tot en met 2012/13 nog eens 31.821 Grauwe Ganzen geschoten. Via nestreductie werden in de periode 2009-2011 minstens 11.643 eieren onklaar gemaakt, maar het werkelijke aantal zal hoger liggen aangezien een aanzienlijk deel van de gegevens ontbreekt. Via een enquête onder de WBE's werd inzicht gekregen in de manier waarop de maatregelen werden uitgevoerd. Van de 474 aangeschreven leden antwoordde 41%. Het volledige rapport is als pdf op te halen van sovon.nl: Sovon-rapport 2013/28

Bovendien werd ook in de ruimere omgeving van Utrecht (o.a. bij Schiphol) in dezelfde periode grootschalig populatiebeheer uitgevoerd. Ook onjuiste aannames over het broedsucces en de grootte en samenstelling van het afschot en de vangsten kunnen het grote verschil op zichzelf niet verklaren. Waarschijnlijker is een combinatie van meerdere oorzaken, en dit geeft aan dat een uitgebreidere en betere gegevensverzameling nodig is om het uitgevoerde beleid goed te kunnen evalueren (zie onder).

Afschot zinvol?

In een ander onderzoek naar de effectiviteit van populatiebeheer bij Grauwe Ganzen op Texel wees David Kleijn reeds op de beperkte werking van afschot, in het geval van Texel vooral omdat dat voor een groot deel niet de Texelse broedvogels, maar vooral overwinteraars en doortrekkers betrof (Alterra rapport 2307). Alleen bij betrekkelijk kleine en afgebakende ganzenpopulaties, zoals de Brandganzen in het noordelijk Deltagebied, heeft plaatselijk afschot inmiddels een aantoonbaar effect op de overleving van de ganzen, die daar tussen 2004 en 2012 met ongeveer 20% afnam (H. van der Jeugd, Vogeltekstationrapport 2012-02). Aan een sterke verhoging van de jachtdruk, zowel in de ruimte als in de tijd, kleven echter ook bezwaren. Er zal meer verstoring optreden (ook voor andere soorten), terwijl de ganzen schuwer zullen worden en zich wellicht meer zullen concentreren. Waar afschot plaatsvindt in de buurt van slaapplekken, kunnen ook Natura 2000-doelstellingen in het geding komen, zoals vastgesteld in Friesland (R. Kleefstra, De Levende Natuur 111: 136-140). Afschot kan evenwel als instrument op een groot draagvlak rekenen onder de uitvoerders van de maatregelen, zo bleek uit de enquête onder de WBE's. Hetzelfde geldt voor het onklaar maken van legsels, waarvan uit meerdere onderzoeken is gebleken dat het niet effectief is om ganzenaantallen omlaag te brengen (hooguit wordt de populatiegroei tot staan gebracht). Maatregelen die ingrijpen in de overleving van volwassen vogels, zoals afschot in de broedperiode en het vangsten en vergassen van ganzen tijdens de rui, werden vanuit oogpunt van weidelijkheid en

ethische bezwaren afgewezen. Dit laatste aspect zal ook in de maatschappij zwaar tellen als het op grote schaal wordt uitgevoerd.

Hoe verder?

In veel provincies is de druk groot om ganzenpopulaties aan te pakken. Het is evenwel van belang om maatregelen - in welke vorm ook - altijd op de voet te blijven volgen. Niet alleen door het volgen van de aantalsontwikkeling in de zomer, maar ook door (1) parallel aan de zometelling in juli het broedsucces vast te stellen door in groepen ganzen volwassen vogels en jongen te tellen, (2) afschot en vangsten goed te registreren (aantal, locatie, datum) en daarbij (3) systematisch van geschoten en gevangen vogels soort en leeftijd vast te stellen. Alleen dan kan ook de effectiviteit goed worden ingeschat en kunnen maatregelen eventueel worden bijgesteld.

In de huidige praktijk zijn dit geen vanzelfsprekendheden. Leeftijdstellingen worden al langer in enkele regio's gedaan, maar alleen bij levende vogels in het veld, en in september, waardoor de resultaten kunnen zijn vertekend door afschot in de twee voorafgaande maanden. De laatst gepubliceerde landelijke afschotgegevens dateren van 2007/08 (WBE Databank Nieuwsbrief 8), maar zijn volgens recentere gegevens, verzameld bij de toestandcommissie van de Vogelbalans 2013, sterk

achterhaald; alleen al de zomer van 2010 en het winterseizoen van 2010/11 ging het volgens opgave van KNJV, FBE en provincies om 187.000 ganzen. En dat aantal is exclusief vangsten en exoten als Canadese Gans en Nijlgans, waar (nog) geen goede landelijke cijfers van bekend zijn. Versnippering van verantwoordelijkheden rondom afschotregistratie maakt het tegenwoordig steeds moeilijker een compleet landelijk beeld samen te stellen.

Bovenal zijn de meeste maatregelen die nu worden voorgesteld gericht op de korte termijn. Veel ganzenpopulaties bevinden zich nog in een exponentiële groeifase. Het reduceren van aantallen resulteert vooral in het terugzetten van het aantalsniveau, maar niet in het terugdringen van het groeipotentieel. De oorzaken voor de grote aantallen (broedgelegenheid, voedselbeschikbaarheid) worden niet weggenomen. Maatregelen die zich richten op deze aspecten en uitgaan van een regionale aanpak (al naargelang de plaatselijke situatie) zullen dus duurzamer van aard zijn.

● **Julia Stahl, Loes van den Bremer, Berend Voslamber, Hans Schekkerman, Vincent de Boer & Kees Koffijberg**

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

kleinschalig verantwoord vertrouwd

Vogelreizen 2014

Roemenië Donaudelta, 10 dagen	25-4
Polen Biebrza & oerbos Bialowieza, 10 dagen	9-5
Zweden Falsterbo, vogeltrek, 6 dagen	20-9 & 27-9
Hongarije Hortobágy, Kraanvogels, 9 dagen	11-10

Kleine groepen (vanaf 5 deelnemers). Deskundige reisleiding.

Korting als u vroeg boekt.

Wij reizen per trein of minibus naar onze vogelreisbestemmingen.

Individueel

Polen oerbos van Bialowieza, vanaf 3 dagen
Polen vogelreis Biebrzamoerassen, vanaf 7 dagen
Polen kanovaren, Biebrza en Czarna Hancza, vanaf 9 dagen

En nog veel meer individuele reismogelijkheden en maatwerk

info@hkrc.nl www.hkrc.nl 085-7853820

Cursus Huismus & Gierzwaluw en ruimtelijke ontwikkeling

Na het succes en noodzaak van de cursus Steenuil en Ruimtelijke Ontwikkeling gaan Sovon Vogelonderzoek Nederland en Ecologisch advies- & projectbureau NatuurInclusief een vergelijkbare cursus ontwikkelen voor de Huismus en Gierzwaluw.

Woningbouwverenigingen en gemeenten worden door bevroren bewoners bij (ver)bouwplannen dikwijls geconfronteerd met het feit dat er Huismussen en Gierzwaluwen broeden. De soms al gestarte werkzaamheden moeten dan worden aangepast of soms (tijdelijk) stilgelegd. In zo'n situatie zijn er alleen maar verliezers en ook de vogels zijn er niet bij gebaat.

Om dit soort problemen te voorkomen laten we zien dat met een goede aanpak van de ruimtelijke ontwikkeling en Huismus- & Gierzwaluwbescherming samen kunnen gaan. Via de eendaagse cursus 'Huisumus & Gierzwaluw en ruimtelijke ontwikkeling' laten we zien hoe het werkt. Alle processen in het traject van soort en wetgeving naar uitvoer komen aan bod.

Doelgroep: o.a. advies- en ingenieursbureaus, natuurbeschermingsorganisaties, (semi-)overheden, woningbouworganisaties.

Op donderdag 19 juni en dinsdag 24 juni (9.00 - 16.00) wordt de eendaagse cursus gegeven bij Vogelbescherming in Zeist. Binnenkort verschijnt de aankondiging en de mogelijkheid voor aanmelden op www.sovon.nl/nl/cursussen

In dit nummer geen coördinatorenpagina; zie sovon.nl/content/districtscoördinatoren of sovon.nl/content/coördinatoren-watervogeltellingen.

Limosa 86-4

Artikelen:

- Doortrek van Bokjes in Laag-Holland (R. Bom e.a.)
- Ongebruikelijke veelwijverij van Bonte Vliegenvangers (C. Both)
- Talrijk overwinteren van Houtsnippen bij Noordwijk in 2009-2013 (H. Verkade)
- Zeldzame vogels in Nederland in 2011 (D. Groenendijk e.a.)

Korte bijdragen:

- Het broeden van Duinpiepers langs de Nederlandse kust, enkele aanvullingen (R. Vlek e.a.)
- Dilemma in een ganzenfamilie (J. Hulscher e.a.)

Verwacht in één van de volgende nummers:

Pleisterende Goudplevieren en Kieviten in Nederland, opkomst en ondergang van een populatie Zwarte Zwanen, broedbiologie van Gierzwaluwen, ganzen en zwanen in de Wieringermeer, simultane polyandrie bij Fluiters, doortrek en biometrie van Sperwergrasmussen, kolonievogels en zeldzame broedvogels, en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra, Sovon, Posthoornsteeg 1C,
8911 AS Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl, tel.: 058-2164166.

De Nationale Vogelweek: 17 - 25 mei

"Als klap op de vuurpijl een roepende Roerdomp op nog geen 30 meter afstand. Alles bij elkaar een heel geslaagde vogel-excursie met enthousiaste mensen."

Theo de Wit

"Wat iedereen was opgevallen, was het grote aantal Veldleeuweriken en Gele Kwikstaarten in het gebied en als toetje een Tapuit."

Kees van der Ham

Twee van de enthousiaste reacties die we kregen in de Nationale Vogelweek van 2013. Ook dit jaar organiseert Vogelbescherming Nederland de Nationale Vogelweek in samenwerking met Sovon. Van 17 tot en met 25 mei zijn er overal in Nederland vogelactiviteiten en excursies. Doorgewinterde vogelaars en vogelwerkgroepen laten zien hoe leuk het is om naar vogels te kijken. Organiseer mee!

De Nationale Vogelweek is bedoeld om zo veel mogelijk mensen te enthousiasmeren om vaker naar vogels te kijken. In 2013 werd de Vogelweek een groot succes: er werden bijna 250 activiteiten georganiseerd. Ze varieerden van een bezoek aan een kolonie Zwarte Sterns tot een vogelgeluidenverhaal van Henk Meeuwse.

Deel je kennis

Sovontellers hebben vaak enorm veel kennis over gebieden en soorten. De Vogelweek is een uitgelezen kans om deze kennis te delen. Het publiek vindt het erg leuk om met kenners op stap te gaan. De belangrijkste reden om mee te gaan is het leren herkennen van vogels en meer te weten komen over vogels, zo gaven de deelnemers in 2013 aan.

Organiseer mee

Op www.vogelweek.nl is alle informatie over de Vogelweek te vinden. De activiteiten kunnen via deze website worden aangemeld. Vanaf april zijn de activiteiten zichtbaar en kunnen deelnemers zich aanmelden. In principe worden alle activiteiten gratis aangeboden.

Vogelweek online

- alle informatie op www.vogelweek.nl
- deel je ervaringen en foto's via [facebook.com/vogelweek](https://www.facebook.com/vogelweek)
- twitter mee via [@vogelweek](https://twitter.com/vogelweek)

Vogelweek 2013. Foto: Barend van Gemerden

ARAGON Naturreizen

Vogelreizen Spanje 2014:

Pyreneën & Ordesa, 31 mei t/m 07 juni 2014
Madeira (Portugal), 11 t/m 18 september 2014
Wolven & vogels, 5 t/m 11 oktober 2014

Kerstreis 2014/2015:

Ebro delta & Aragón, 26 december t/m 2 januari

Fotoreizen: gieren+ in Spaanse Pyreneeën, individueel hele jaar v.a. euro 395. groepsreizen; juni, juli 2014

Vakantiehuisen in de Spaanse Pyreneeën.

www.aragonnatuur.com

Vogelreizen met Kees Woutersen: 026 - 3724344

U VINDT ONZE PRODUCTEN
BIJ EXCLUSIEVE SPECIAALZAKEN EN
ONLINE OP WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

CL COMPANION **ALTIJD** *BIJ DE HAND*

Elk moment telt bij natuurobservatie, want er zijn vele soorten die je maar zeer zelden tegenkomt, zoals de schuwe ijsvogel. Dankzij het compacte formaat heb je de CL Companion-verrekijker van SWAROVSKI OPTIK altijd zó bij de hand. Het unieke ontwerp zorgt voor perfect gebruiksgemak en de uitstekende optiek biedt je een uitzonderlijk helder beeld. Met de robuuste, absoluut waterdichte CL Companion-verrekijker aan je zij ben je klaar voor elke onverwachte gebeurtenis en beschik je over de ideale metgezel om van natuurobservatie een overweldigende ervaring te maken. SWAROVSKI OPTIK – momenten intenser beleven.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

Skylge I&E: Prepkamp met de NJN
Ons jaarlijks terugkerend kamp op Terschelling! Speciaal voor jongeren tussen de 11 en 14 jaar. Gezellig met leeftijdsgenoten op kamp. De zee in, vogels spotten, muizen vangen, krabben vangen en rond het kampvuur zitten; een geweldige outdoors ervaring. Datum: 15 t/m 22 juli en 26 juli t/m 2 aug.

Wadkamp op Vlieland met de JNM
De zon brand op je tent en in de verte kijkt een meeuw. Het is tijd om strand, bos en duin te verkennen op het leukste kamp van het jaar. Wil jij ook snorkelen, achter vlinders aanrennen en avondspellen spelen? Kom dan op wadkamp! Speciaal voor deelnemers van 12 tot 14 jaar. Datum: 27 juli t/m 1 aug.

Insectenkamp in de ongerepte natuur van de Weerribben met de NJN
Dit mooie natuurgebied is rijk aan prachtige insecten! Met roei- en flusterbootjes door riviertjes en beekjes varen, waterbeestjes vangen, zwemmen en de natuur in! Datum: 25 juli t/m 6 aug.

Zomerkamp Veluwe met de JNM
De Veluwe is een van de mooiste gebieden van Nederland. Dit gebied gaan we ontdekken. Overdag gaan we toffe beestjes vangen en bekijken en 's avonds en 's nachts gaan we wild zoeken in het bos en nachtvlinders vangen op de heide. Speciaal voor deelnemers van 11 tot 14 jaar. Datum: 21 t/m 27 juli.

Strandkamp Schouwen Duiveland met de NJN
De zee zit vol met leuke beesten zoals kwalen, garnalen, krabben, zeeprutten, zeesterren en heel veel verschillende soorten vissen. Kom mee snorkelen en korren (met een groot net beesten uit de zee halen) en ontdek hoe mooi de natuur in Nederland onder water is! Datum: 21 t/m 31 aug.

Waterweek Veerse Meer met de JNM
Wil jij ook lekker zonnen, zwemmen, snorkelen, varen en schelpen zoeken aan het Veerse Meer in je zomervakantie? Ga dan mee op waterweek en ontdek het fantastische zeeland! Deze week is speciaal voor deelnemers van 11 t/m 14 jaar. Datum: 3 t/m 8 aug.

Zomerkampen

Wil de NJN en JNM, zijn twee jongerenverenigingen die allerlei activiteiten in de natuur organiseren. Tijdens excursies en (zomer)kampen ga je de natuur in en kijk je naar alle soorten planten en dieren, en 's avonds is er een gezellig spel of kampvuur. In de zomervakantie hebben we extra gave zomerkampen, in de mooiste gebieden. Dus kijk op de websites en kom mee!

Selectie groepsreizen 2014-2015

	Dagen	Prijs	Vertrek
Groepsreizen Europa			
Lesbos - voorjaarstrek	8	1445	2 mei 14
Slowakije	8	1495	4 mei 14
Finland - Beren en Veelvraat	5	1495	9 mei 14
Macedonië	8	1595	18 mei 14
Lesbos - najaarstrek	8	1445	12 sep 14
Spanje - Gibraltar najaarstrek	7	1425	28 sep 14
Spanje - Iberische Lynx	6	945	8 nov 14
Groepsreizen buiten Europa			
India - Tijgerspecial	10	2895	5 apr 14
Mongolië	15	4095	27 mei 14
Panama	16	3795	16 aug 14
Georgië - Batumi	9	1435	23 aug 14
Nepal	16	3675	25 okt 14
Australië en Tasmanië	13	3995	9 nov 14
Costa Rica	16	3395	25 feb 15
Fotoreizen			
Texel	3	325	9 mei 14
Helgoland - voorjaarsreis	4	525	30 mei 14
Bulgarije - macrofotografie	8	1445	15 jun 14
Bulgarije - bijeneters	8	1895	22 jun 14
Schotland - Bass Rock	7	1595	28 jun 14
Kirgizië	12	2795	20 jul 14
Polen - Oderdelta	7	825	26 okt 14
Cruises			
Antarctica	8	VA 3650	10+ afvaarten
Spitsbergen	8	VA 2750	10+ afvaarten
Groenland	8	VA 1365	10+ afvaarten
Antarctica, South Georgia, Falklands	17	VA 6540	10+ afvaarten
The Russian Far East	13	VA 5300	29 mei 14
Birding Down Under - Groepsreis!	17	VA 7575	24 nov 14
Atlantic Odyssey - Groepsreis!	33	VA 6350	23 maa 15
North Atlantic Odyssey	12	VA 1625	25 mei 15

Elk jaar meer dan 70 groepsreizen met Nederlandse begeleiding, honderden individuele reizen en meer dan 200 cruises!

www.ineziatours.nl

info@ineziatours.nl

0597-431405

BirdingBreaks.nl

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

Reis in 2014 met ons mee!

60 groepsreizen
15 fotoreizen
40 expeditiecruses
5 weekenden in Nederland

Vraag de gratis reisgids 2014 aan via brochure@birdingbreaks.nl

Kijk op www.birdingbreaks.nl voor het reisprogramma 2014 en 2015!

www.birdingbreaks.nl • T (020) 779 20 30 • E info@birdingbreaks.nl

Technolyt®

superior gear. great experience.

'MIS GEEN DETAIL'

BYNOLYT

Buzzard III

Met ons topmodel mist u geen vogel meer!
De Buzzard serie is ongekend licht van gewicht
en wordt geroemd om zijn dichtbij instelling.

- SHR- en Fase coating
- Anti reflectie coating
- Plasma coating -
beschermt tegen krassen
- Hydrofobe coating -
geen aanhechting van vuil en water
- Dichtbij instelling vanaf 1,8 m
- Grote beeldhoek
- Lichtgewicht en waterdicht

10 x 42 - € 599,-
8 x 42 - € 589,-
8 x 32 - € 549,-
8 x 28 - € 399,-

Nestkaart Light online: een nieuw invoerprogramma voor nestgegevens

Sinds 1996 worden gegevens over de reproductie van vogels verzameld met het Meetnet Nestkaarten. Dit wordt uitgevoerd door Sovon in samenwerking met het een groot aantal vogelaars, werkgroepen en het CBS. In het databestand zijn inmiddels de gegevens van bijna 678.000 nesten opgenomen, van in totaal 187 soorten vanaf 1946.

Introductie Nestkaart Light

Nestgegevens zijn zeer waardevol voor o.a. de verklaring van populatietrends en de monitoring van effecten van klimaatverandering (veranderingen in legbegin). Voor meer info en achtergronden zie www.sovon.nl/nestkaart.

Nestgegevens kunnen worden doorgegeven via papieren nestkaarten of via de Digitale Nestkaart (en dit blijft zo!). De in- en uitvoermogelijkheden van de Digitale Nestkaart zijn de afgelopen jaren, mede op verzoek van waarnemers, sterk uitgebreid. Niet iedereen ervaart het programma als

gebruiksvriendelijk. Daarom is er de afgelopen tijd achter de schermen hard gewerkt aan een nieuwe, eenvoudige versie van de Nestkaart.

Nestkaart Light is vooral bedoeld voor waarnemers die maar één of enkele nesten hebben gevolgd, bijvoorbeeld een broedsel van een Merel in de eigen tuin. Daarnaast is het bedoeld voor waarnemers die een eenvoudiger invoer willen gebruiken voor alleen de meest basale gegevens. En voor waarnemers die niet goed met de Digitale Nestkaart uit de voeten kunnen. Het invoeren gaat online, dus een programma down-

loaden is niet nodig.

In samenwerking met Werkgroep STORK wordt het inmiddels volop gebruikt voor het doorgeven van nestgegevens van Ooievaars. We hopen op deze manier meer mensen bij het Meetnet Nestkaarten te betrekken. Dan kunnen we van meer soorten nestgegevens verzamelen. Nestkaart Light is te gebruiken via nestkaart.sovon.nl. Een beknopte handleiding (6 pagina's) is desgewenst te raadplegen via www.sovon.nl/nl/publicaties/handleiding-nestkaart-light.

Verskil Digitale Nestkaart versus Nestkaart Light

De Digitale Nestkaart kun je downloaden en op je eigen PC installeren. De gegevens worden na invoer digitaal aan Sovon doorgegeven. De Digitale Nestkaart heeft veel meer mogelijkheden dan de Nestkaart Light. Zo kun je allerlei extra info registreren, bijvoorbeeld ringgegevens, prooien, biometrie en oorzaken van het mislukken van legsels. De ingevoerde ringgegevens kunnen vervolgens met een druk op de knop ook worden doorgegeven aan het Vogeltrekstation (upload naar GRIEL). Dit is met Nestkaart Light niet mogelijk. Hierin staat een vereenvoudigde en gebruiksvriendelijke online invoer voorop. Waarnemers die de Digitale Nestkaart naar tevredenheid gebruiken, willen we vragen dat te blijven doen, en dus niet over te stappen op Nestkaart Light. Immers, met meer gedetailleerde gegevens zijn ook meer en nauwkeurigere analyses mogelijk. Dit geldt in het bijzonder voor waarnemers die zijn aangesloten bij een van de soortwerkgroepen en waarbij het verzamelen van nestgegevens al op grote schaal en met hoge kwaliteit plaatsvindt, zoals STONE, WRN en NESTKAST.

Het meest waardevol is het wanneer er per broedsel meerdere waarnemingen worden verzameld en doorgegeven. Liefst is dat een waarneming tijdens de eifase, een waarneming tijdens de jongenfase en een nacontrole (nest gelukt of mislukt).

Tot slot. Het zoeken en controleren van nesten is in Nederland niet zomaar toegestaan! Doe je dit in het kader van het Meetnet Nestkaarten, dan mag dit plaatsvinden mits je beschikt over een registratiebewijs van Sovon en je gegevens doorgeeft. Voordat je een nest (be)zoekt moet je dus eerst een registratiebewijs aanvragen via een mail naar nestkaart@sovon.nl. Iedereen die afgelopen jaar/jaren al een Registratiebewijs heeft ontvangen, krijgt deze in maart automatisch per e-mail toegestuurd. Voor het op afstand observeren van bijvoorbeeld een ooievaarsnest is overigens geen registratiebewijs nodig.

> nestkaart.sovon.nl

● Frank Majoor, Jeroen Nienhuis & Chris van Turnhout

Thuis in het veld 2.0 online

Inventariseren vanuit je luie stoel. Het is nog leuker geworden met de nieuwe versie van Thuis in het veld. Via de website kun je nu nog meer vogelgeluiden in verschillende biotopen beluisteren. Verder is er een flink aantal nieuwe geluidsfragmenten toegevoegd. Als luisterend en oefenend kun je deze lente je geluidenkennis weer bijspijkeren.

Thuis in het veld is speciaal ontwikkeld voor broedvogeltellers die hun geluidenkennis op peil willen houden. Sommige soorten zijn nu eenmaal lastig te onderscheiden. Is het een Snor of een Sprinkhaanzanger, Buidelmees of Merel, Heggenmus of Roodborsttapuit? Met deze website kun je al oefenend aan de lente beginnen.

Wat is er nieuw?

De nieuwe versie van Thuis in het veld heeft meer functies, meer oefeningen en er staat iedere week een soort in de belangstelling. Met de oefening 'Hoor de soort' kun je per soort luisteren op welk moment je de vogel hoort zingen in een koor van vogelgeluiden. De opnames van Henk Meeuwssen zijn van een zeer hoge kwaliteit en geven de geluiden natuurgetrouw weer.

Met de oefening 'Thuis in het veld' train je het oppikken van zoveel mogelijk geluiden om je heen. Het is een nabootsing van de werkelijkheid, waarin je als broedvogelteller al die verschillende geluiden moet onderscheiden en de soorten moet noteren. Per biotoop kun je voor verschillende niveaus kiezen. Ben je klaar met de oefening, dan kun je die nu ook delen via de sociale media met bijvoorbeeld je medetellers.

> thuisinhetveld.sovon.nl

